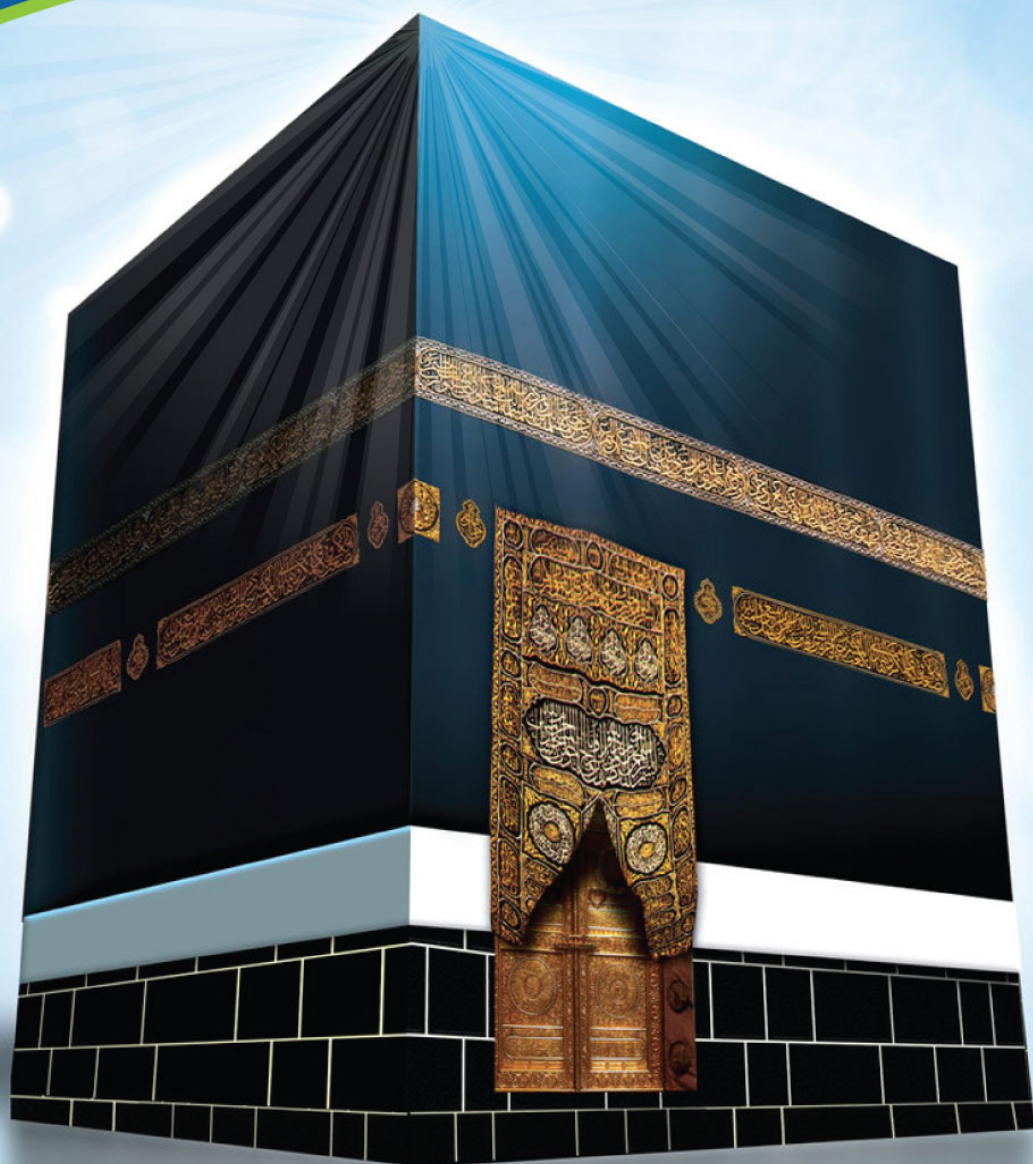

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ISLOM

Ойлик ижтимоий-маърифий
электрон журнал
(8-сон, Шабон,
1434 йил)

رمضان كريم
كل عام والاسلام
كل عام والاسلام

www.islom.uz

Марҳабо, моҳи Рамазон!

Таҳрир ҳайъати:

Шайх Муҳаммад Содиқ
Муҳаммад Юсуф (раис)
Тоҳир Малик.
Эркин Малик.
Абдулҳамид Турсун.

Муҳаммад Айюб Усмон.
Муҳаммад Зуфар.
Озод Мунаввар.
Исмоил Муҳаммад Содиқ
Анвар Аҳмад

“Ҳилол” ойлик электрон журнали. 8-сон.
Муассис: “Ҳилол” нашрети МЧЖ (Москва)
Бош муҳаррир: Аҳмад Муҳаммад
Бош директор: Абу Муслим
Дизайнер: Беҳзод Вафоев

ҲАММАСИГА ЎЗИМИЗ АЙБДОРМИЗ!

Бугунги кунда ахборот агентликлари ва оммавий ахборот воситаларининг кундалик хабарлари худди навбатдаги жаҳон уруши жабҳаларидан (фронтларидан) олинган бир-биридан қўрқинчли, фожиали маълумотларни эслатади: “АҚШнинг Оклахома штати икки марта ҳалокатли бўрон (торнадо) ҳужумини бошдан кечирди, кўплаб киши ҳалок бўлди, минглаб уйлар вайронага айланди, кўрилган зарар бир неча триллион (!) долларни ташкил этади”; “Россиянинг марказий минтақасидаги кучли довул кўплаб одамнинг бошига етди, бир қанча бинолар ер билан яксон бўлди”; “Оврупа сув тошқинлари исканжасида қолди, катта дарёларнинг тошиши оқибатида минглаб қишлоқлар сув остида қолди, мутахассислар буни сўнгги юз йилликдаги энг кучли тўфон деб баҳолашмоқда”. “Оврупа ва Россиядаги ўрмон ёнғинлари натижасида минглаб, миллионлаб гектар ердаги дарахтзорлар қулга айланмоқда”.

Бу ҳам етмагандай, Оврупанинг турли ўлкаларига июн ойида қишдагидан ҳам кўп қор ёғди. Яна қайлардадир ер қимирлаб, қанчалаб одамни таҳликага солиб қўйди. Бундан бир неча йил муқаддам Японияга улкан талафотлар етказган, ҳатто атом электростанциясини ишдан чиқарган кучли тўфон ва зилзила, АҚШнинг бир қанча штатидаги бино ва иншоотларни том маънода ер юзидан супуриб ташлаган “Катрина” довули етказган жароҳатлар ҳали тўзалмай туриб, бир-биридан ҳалокатли “табiiй” офатлар инсоният бошига кун сайин кўпроқ ёпирилмоқда. Олимларнинг ҳисобича, “табiiй” офатлар оқибатида одамларнинг қурбон бўлиши даражаси бундан ўн йил олдинги кўрсаткичдан саккиз-ўн баравар ошган, улар келтирган зарар эса бундан сал олдинроқ миллионлаб доллар билан ҳисобланаётган бўлса, бугунги кунда триллион долларлар ҳам ҳеч нарса бўлмай қолди.

“Билағон”лар “табиат”нинг бу “ғазаби”га дарров ўз тахмин ва мулоҳазаларини рўпара, рўқач қилишади. Улар инсоннинг табиатга бўлар-бўлмасга аралашуви, ҳавога турли зарарли газ ва буғларнинг кўплаб чиқарилиши (парник эффекти), осмондаги озон қатламнинг емирилиши, ер ва сув ресурсларининг ўзбошимчалик билан тасарруф қилиниши каби ўнлаб, юзлаб сабабларни ўйлаб топишадю, аммо оддий бир ҳақиқатни тан олгилари келмайди. Буларнинг бари инсонларнинг Аллоҳга итоатсизликлари, исёнлари, гуноҳ ишларга бемалол қўл уришлари, Аллоҳ белгилаб қўйган чегараларни қўпол равишда бузишларига нисбатан юборилаётган илоҳий жазонинг кўринишлари эканини ўйлаб ҳам кўришмайди.

Инсонларнинг ҳозирги пайтдаги ҳаддан ошишлари, бузуқлик ва гуноҳ ишлардан тап тортмасликлари тўфайли уларнинг Аллоҳнинг жазосига, У Зот юборадиган

бало-офатларга гирифтор бўлишлари шубҳасиз! Фақш ва бузуқлик бобида барча ахлоқий чегараларни яксон қилиб, кўнгилга келган ифлосликни “инсон ҳуқуқлари” ниқоби билан хас-пўшлашга уринаётган Ғарб дунёси бугун руҳий ҳалокат чоҳи яқинида турибди: уларда никоҳсиз туғиб қўйишлар, отанинг ёки аканинг қизи ёки синглиси билан бемалол жинсий алоқа қилиши ва энг даҳшатлиси, ҳатто фарзанд кўриши одатий ҳолга айланмоқда. Оврупа мамлакатларида фоҳишалик билан шуғулланиш худди папирот сотишдай оддий ишга айланган. Бу ерда бесоқолбозликка қонуний тўс бериш “муваффақиятли” боряпти. Яқиндагина эркакнинг эркак билан, аёлнинг аёл билан “никоҳ”дан ўтишига ва бола асраб олишига қонунан рухсат берган мамлакатлар қаторига Франция ҳам қўшилди.

Ана шундай бузуқ ва ифлос ҳаёт тарзини танлаган фосиқ кимсаларга қиёматда аламли азоблар, дўзах қийноқлари, жаҳаннамда абадий қолиб кетиш даҳшати борлиги ҳақида Аллоҳ таоло қайта-қайта огоҳлантиради: «Сўнг уларнинг ортидан намозни зое қиладиган ва шаҳватларга бериладиган кимсалар ўринбосар бўлдилар. Энди улар албатта ёмонликка (яъни, ёмон жазога) йўлиқурлар» (Марям, 59); «Ер юзида бузғунчилик қилиб юрадиган кимсалар ҳам борки, улар учун (Аллоҳнинг) лаънати бўлур ва улар учун энг ёмон диёр – жаҳаннам бордир» (Раъд, 25).

Булар охиратдаги азоб-қийноқлар! Аллоҳ бу дунёда ҳам вақти-вақти билан турли бало-офатларни юбориб, бандаларини огоҳлантириб туради. Иқлимнинг тубдан ўзгариб кетиши, жаҳоннинг турли ўлкаларида содир бўлаётган кучли тўфонлар, зилзилалар, довуллар ва бошқа офатларнинг, кўз кўриб-қулоқ эшитмаган касалликларнинг содир бўлиши, минглаб кишилар ҳаётига зомин бўлаётган катта фалокатларнинг кўпайгани ана шундай огоҳлантиришлардан бошқа нарса эмас. Аллоҳ таоло айтади: «Одамларнинг қилмишлари сабабли қуруқликда ҳам, денгизда ҳам (турли) офат-балолар юз берди. (Бу бало ва офатлар одамлар қилаётган гуноҳ-маъсиятларидан) қайтишлари учун, уларга қилган айрим гуноҳларининг (жазосини) торттириб қўйиш учундир» (Рум, 41); «(Эй инсонлар), сизларга не бир мусибат етса, бас, ўз қўлларингиз билан қилган нарса-гуноҳ сабабидир» (Шўро, 30); «Ёки (агар Аллоҳ хоҳласа, қаттиқ бўрон юбориб, кемадаги одамларнинг) қилган гуноҳлари сабабли у (кема)ларни ҳалок қилур» (Шўро, 34).

ИЙМОН ОРОМИ – АЛЛОҲ ИНЪОМИ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Ким иймондан сўнг Аллоҳга куфр келтирса – қалби иймон ила ором топа туриб, зўрланганлар бундан мустасно, – ким кўксини куфрга очса, бас, уларга Аллоҳдан ғазаб бор. Уларга буюк азоб бор (Наҳл сураси, 106-оят).

Ислом дини янги келган даврда Макка кофирлари оз сонли муслмонларни мисли кўрилмаган қийноқларга, азоб-уқубатларга солдилар. Кофирларнинг бу ишлардан кўзлаган бирдан-бир мақсадлари мўминларни иймондан қайтариб, яна кофир қилиш эди. Аммо муслмонлар бу азобларга сабр қилиш билан инсоният тарихи саҳифаларига олтин ҳарфлар билан ёзиладиган намуналар кўрсатдилар. Мушриклар буюк саҳоба ҳазрати Билол розияллоҳу анҳуни турли йўллар билан азобладилар. Мисол учун, у кишини шиддатли иссиқ пайтида чалқанча ётқизиб, кўксларига кун иссиғида қизиб турган оғир харсанг тошлар қўйиб, ё диндан қайтишни, ёки шу ҳолатда

مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مِنْ أَكْثَرِهِ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٦﴾

ўлиб кетишни таклиф этдилар. Ҳазрати Билол эса «Аҳад, Аҳад» деган сўзларни такрорладилар, холос.

Шунингдек, бошқа муслмонлар ҳам қаттиқ қийноқларга чидадилар. Мушриклар саҳобалардан Аммор ибн Ёсир розияллоҳу анҳу ва у кишининг оталари Ёсир розияллоҳу анҳу ҳамда оналари Сумайя розияллоҳу анҳоларни ҳам тутиб келиб, диндан қайтариш учун қаттиқ азобладилар. Улар азобларга чидам билан сабр қилиб, иймонларидан қайтишга кўнмадилар. Сумайя розияллоҳу анҳонинг икки оёқларини қозиққа боғлаб, аврат жойларига найза санчдилар. Сўнгра Амморнинг отаси Ёсир розияллоҳу анҳуни ҳам ўлдирдилар. Бу икки улур

инсон – эру хотин Ислом йўлида, иймон учун биринчи шаҳидлар бўлиш шарафига эришдилар. Амморнинг кўз ўнгида ҳам онасини, ҳам отасини ўлдирган мушриклар уни ҳам ўлдиришга қасд қилганларида, унинг оғзидан кофирларни рози этадиган гап чиқди. Шунда мушриклар уни ўлдирмадилар. Одамлар Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

– Эй Аллоҳнинг Расули, Аммор муртад бўлди, – дедилар. Бунга жавобан, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

– Йўқ! Аммор бошидан товонигача иймонга тўлиқдир. Иймон унинг этига ҳам, қонига ҳам сингиб кетгандир, – дедилар.

Аммор ибн Ёсир розияллоҳу анҳунинг ўзлари ҳам йиғлаган ҳолда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, бўлиб ўтган ишларни айтиб:

– Энди нима бўлади? – деб сўрадилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига:

– Қалбингда нималарни сезмоқдасан? – дедилар. Аммор розияллоҳу анҳу:

– Иймон оромини, – деди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

– Агар улар такрорласалар, сен ҳам такрорлагин, – дедилар.

Ана шу ҳодисадан сўнг Аллоҳ таоло биз ўрганаётган мазкур ояти каримани нозил қилди. Ундан кўриниб турибдики, иймондан кейин куфрга қайтиб, муртад бўлиш улкан гуноҳдир. Ким иймонга келганидан сўнг, Аллоҳга куфр келтирса, кўксини куфрга очса, у Аллоҳнинг ғазаби ва улкан азобига дучор бўлади. Фақат бир тоифа одамларгина бундан мустасно бўладилар.

«...қалби иймон ила ором топа туриб, зўрланганлар бундан мустасно...»

Аммор ибн Ёсир розияллоҳу анҳуга ўхшаб, қалби иймонга тўлиқ бўлгани ҳолда, муҳаққақ ўлимдан қутулиш учунгина ўзини иймондан қайтган қилиб кўрсатишса, жоиз. Шунингдек, ҳазрати Билол розияллоҳу анҳу каби, чидаб тураверса ҳам, жоиз. Ислом тарихига назар соладиган бўлсак, ҳазрати Билол розияллоҳу анҳуга ўхшашга интилган кишиларни кўпроқ кўраимиз.

Машхуртафсиричлардан Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳи саҳобалардан бири Абдуллоҳ ибн Ҳузофа розияллоҳу анҳу ҳақларида қуйидагиларни ривоят қилдилар. У киши румликларга асир тушибдилар. У кишини подшоҳлари олдига олиб боришибди. Подшоҳ унга:

– Насроний бўл, сени мулкимга шерик қиламан ва қизимга уйлаб қўяман, – дебди. У киши эса:

– Агар ҳамма мулкингни ва арабларнинг ҳамма мулкини берсанг ҳам, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг динларини бир лаҳзага ҳам тарк қилмайман, – деб жавоб берибдилар.

– Унда сени ўлдираман, – дебди Рум подшоҳи.

– Билганингни қил, – дебдилар Абдуллоҳ ибн Ҳузофа розияллоҳу анҳу.

Шунда подшоҳнинг амри билан у киши осиб қўйилиб, камончилар унга тегар-тегмас ҳолда ўқ отиб туришибди. Подшоҳ яна саҳобийга насронийлик динини таклиф этибди. Қабул қилмаганларидан кейин осилган жойларидан қайтариб туширишибди. Подшоҳ катта қозонни қиздиришни амр қилибди. Қозон роса қизиганда, бир муслмон асирни олиб келиб, унга ташлашган экан, асир бир зумда жизғанақ бўлиб қолибди. Подшоҳ Абдуллоҳ ибн Ҳузофа розияллоҳу анҳуга яна насронийликни қабул этишни таклиф қилибди. У киши яна бош торттибдилар. Шунда подшоҳ у кишини қозонга ташлашга буюрибди. Жаллодлар у кишини қозонга яқинлаштирганларида, йиғлабдилар. Подшоҳ, энди қабул этса керак, деб умид қилиб, ҳузурига чақириб, нимага йиғлаётганларини сўрабди. У киши розияллоҳу анҳу:

– Аллоҳнинг йўлида қозонга ташланаётган жоним биттагина бўлганидан, танамдаги туким сонича бўлмаганидан йиғламоқдаман, – деган эканлар.

Мусайламатул Каззоб ўз қўлига тушган Ҳабиб ибн Зайд розияллоҳу анҳуга:

– Муҳаммад Аллоҳнинг Расули, деб гувоҳлик берасанми? – деди.

– Гувоҳлик бераман, – деди Ҳабиб ибн Зайд розияллоҳу анҳу.

– Менинг Аллоҳнинг расули эканимга гувоҳлик берасанми? – деди Мусайламатул Каззоб.

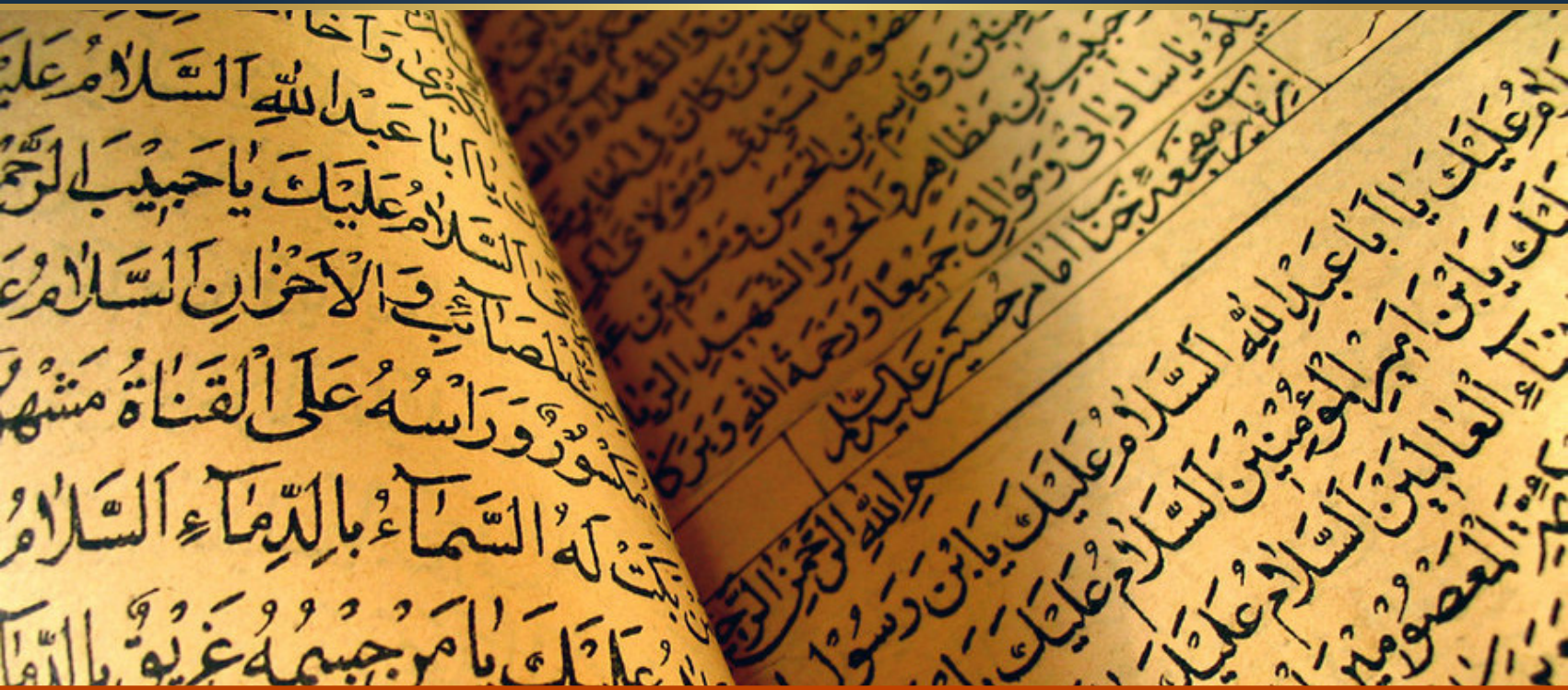
– Эшитмаяпман, – деди Ҳабиб ибн Зайд розияллоҳу анҳу.

Мусайламатул Каззоб унинг этидан бир парча кесиб туриб, яна сўради. У яна:

– Эшитмаяпман, – деди. Мусайламатул Каззоб унинг танасидан парча-парча қилиб кесаверди. Ҳабиб ибн Зайд розияллоҳу анҳу ўлгунича собит тураверди.

Уламоларимиз: «Муслмон одам учун дину дин ёнат, иймон йўлида кофирларнинг азобига чидаш азийматдир, асл ҳукмдир; қалби иймонга тўла туриб, жонни сақлаш учун тили билан гап айтиб, қутулиш рухсатдир», дейдилар

(“Тафсири Ҳилол”дан)

ҚУРЪОН ЎҚИҢГ, ҚУРЪОННИ ЎРГАНИҢГ!

Абу Ҳурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади: «Набий соллаллоху алайҳи васаллам: «Ким илм талаб қилиш йўлига тушса, Аллоҳ унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради. Қайси бир қавм Аллоҳнинг уйларида бирида жам бўлиб, Аллоҳнинг китобини тиловат қилсалар, уни ўргансалар, албатта, уларнинг устига сакийна тушади, уларни раҳмат ўраб олади, фаришталар қуршаб олади ва Аллоҳ Ўз ҳузуридегилар қаторида зикр қилади», дедилар».

(Имом Муслим ва Абу Довуд ривоят қи-лишган).

Шарҳ: Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам ўзларининг бу ҳадисларида бошқа яхши амаллар қатори, илм талаб қилишнинг ва Қуръони Каримни тиловат қилишнинг, уни ўрганишнинг фазлини ҳам баён қилганлари учун муаллиф уни илм китобида келтирганлар.

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам бу ҳадиси шарифда ҳар бир мўмин-мусулмон қилиши лозим бўлган яхши амаллардан бир нечасини ва уни бажарган мўмин-мусулмон бандага бериладиган мукофотларни зикр қилмоқдалар.

Шу орқали умматларини ўша яхши амалларни қилишга тарғиб этмоқдалар. Келинг, ўша амаллар ва уларнинг натижаларини бирма-бир кўриб чиқайлик:

«Ким илм талаб қилиш йўлига тушса, Аллоҳ унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради». Илмга қизиқтириш

учун бундан ортиқ тарғиб бўлмаса керак. Ҳар бир инсоннинг олий мақсади жаннат. Жаннатга эришиш учун у ҳар нарса, ҳар қандай қийинчиликларга тайёр. Илм талаб қилиш эса, жаннатнинг йўлига тушишдир. Илм йўли билан борган одам охири жаннатнинг эшиги олтидан чиқади.

Кези келганда муҳим бир масалани эслаб қўйиш зарур. Ояти карима ва ҳадисларда зикри келган илм ҳақида кишилар ичида тушунмовчиликлар мавжуд. Баъзилар, оят ва ҳадисларда зикр этилган илм-дан мурод диний илмлар, дейдилар. Бу нотўғри фикр! Оят ва ҳадисларда зикри келган илм ҳамма фойдали илмларни ўз ичига олади. Диний илмлар, албатта, биринчи ўринда туради. Аммо бошқа илмлар кўзда тутилмаган дейиш мутлақо нотўғридир.

Агар фақат диний илмлар кўзда тутилса, бу нарса алоҳида қайд қилинади. Мисол учун, Аллоҳ кимга яхшиликни раво кўрса, динда фақиҳ қилиб қўяди, дейилган ҳадис бор. Шунга ўхшаш бошқа исломий илмлар ҳақида гап кетганда уларнинг номи ва сифати ҳам зикр қилинади.

Яна бир тоифа кишилар илм ва унинг савоби ҳақида сўз кетганда, ким бўлса ҳам илмли бўлса, ушбу гап ва савоблар унга ҳам тегишли, дейдилар. Кофир, мунофиқ, фосиқ, ибодатсиз кишилар томонидан илмга уриниш бўлса, уларни ҳам мазкур ваъдаларда ҳаққи бор, дейдилар. Бундоқ кишилар Ислолда ҳар бир амални қабул

бўлиши, савоби етиши учун иймон, ният, ихлос шартлигини унутиб қўйган одамлардир.

Шунинг учун ояти карима ва ҳадиси шарифларда зикри келган илмдан мурод, барча фойдали илмлар бўлиб, уларга қилинган ваъдаларга иймон ва ихлос билан уринган мўмин-мусулмонлар эришади, дейишимиз тўғри бўлади.

Бу қойдани ушбу ҳадиси шарифга ишлатадиган бўлсак, мўмин-мусулмон киши ўзи учун, жамияти учун, инсонлар учун фойдали илмга «бу амр менга Аллоҳнинг амри, Ислоннинг талаби» дея уринса, у жаннатнинг йўлига тушган бўлади. Аллоҳ таоло унга жаннатнинг йўлини енгиллаштиради.

Бу ҳадиси шарифда Аллоҳнинг уйлари бўлган масжидларда Аллоҳнинг Китоби бўлмиш Қуръони Каримни тиловат қилган, ўрганганларга тўртта буюк даража ваъда қилинмоқда:

«Албатта унинг устига сакийна тушади». «Сакийна» – сокинликдан олинган бўлиб, қалб хотиржамлиги, ҳамма тарафдан сокинлик, хотиржамликни англатади. Демак, масжидда жам бўлиб Қуръони Каримни етарли даражада тиловат қилган, уни ўрганган одамларга қалб хотиржамлиги, ҳар бир нарсада сокинлик, хотиржамлик тушади. Қуръони Каримнинг хайру баракаси уларнинг ҳаётларини безайди.

«Уларни раҳмат ўраб олади». Яъни, ўша масжидда ўтириб Қуръон тиловат қилиб, унинг маъно ва ҳукмларини ўрганаётган кишиларни Аллоҳнинг раҳмати ўраб олади. Мўмин-мусулмон қавм учун уни Аллоҳнинг раҳмати ўраб олишидан ҳам кўра яхшироқ ҳолат бўлмаса керак!

«Фаришталар қуршаб олади». Яъни, ўша масжидда ўтириб Қуръон тиловат қилаётган, уни ўрганаётган кишиларни Қуръоннинг ҳурматидан фаришталар қуршаб оладилар. Дунёда фаришталар ҳурмат билан қуршаб турган бир қавм бўлса, ана ўша қавм бўлади. Ҳеч бир мусулмон қавм учун бундан ортиқ муборак мақом бўлмаса керак!

«Аллоҳ Ўз ҳузурдагилар қаторида зикр қилади». «Аллоҳнинг ҳузурдагилар» – «Малауъил Аъло» номли олиймақом зотлардир. Бу энг олий мақомдир. Тўпланиб Қуръон тиловат қилган, уни ўрганиб турган қавмларни Аллоҳ таоло ўша олиймақом зотлар билан бирга зикр қилар экан. Бу дунёда бирор мансабдор бир одамнинг номини тилга олиб қўйса, ўша одам умрбод «фалончи акам мени фалон жойда, фалон вақтда зикр қилган», деб ғурурланиб юради.

Энди Аллоҳ таоло ўз ҳузурдаги энг олиймақом зотлар қаторида зикр қилиши қанчалик бахт эканини тасаввур қилиб кўринг. Бу олий мақомга эришиш эса жуда ҳам осон. Аллоҳ таолонинг китоби – Қуръони Каримни тиловат қилиш, уни ўрганиш керак, холос.

Энди инсоф билан ушбу ҳадиси шариф ҳикматларини ҳаётимизга солиштириб кўрайлик. Сўнгра ўзимизни ким эканимизга баҳо берайлик. Илм талаб қилиш масаласини кўрайлик. Илм талаби йўли – жаннат йўли эканини ҳаммамиз тушуниб етганмизми? Илмга динимиз талаб қилгандек уринамизми? Нима учун динимиз илм талабини ҳар бир мусулмон эркак ва аёлга фарз қилган бўлишига қарамай, кўплаб мусулмон юртларида ялпи саводсизлик ҳукм сурмоқда?

Дунёдаги бошқа миллатлар илмнинг юқори чўққисига чиққан бир пайтда кўпгина мусулмон давлатлар аҳолисининг ярмидан кўпи ўқиш-ёзишни билмайди. Кўпларида таълим ишлари йўлга қўйилмаган. Му-

сулмонлар ҳаётнинг энг зарур соҳаларида ўз олимлари йўқлигидан ғайридинлар ёрдамига муҳтожлар. Бошқалар болаларини илм олишга ундасалар, мусулмонлар болаларини пул топишга, мол боқишга мажбур қиладилар. Бошқаларда илм ва олимлар юксак қадрланса, мусулмонларда илм ва олимлар ерга урилади.

Ислоннинг илм дини эканининг аломати шуми?! Қуръони Каримда илмга тарғиб қилувчи оятларга амал қилиш шуми?! Илм ҳақидаги ҳадиси шарифларга амал қилиш шуми?!

Бу ҳолатга барҳам бериш пайти келган. Ҳар бир мусулмон илмга нисбатан муносабатини Ислон таълимотига мувофиқ қилиб олиши керак. Ҳар ким ўзига керак нарсанинг илмини талаб қилиши лозим. Ҳар бир соҳада ўз эҳтиёжимизни қондирадиган олимлар тайёрлашимиз фарзи кифоя. Бўлмаса ҳаммамиз баробар ғуноҳкор бўламиз.

Энди Қуръон тиловати ва уни ўрганиш масаласига ўтайлик.

Қуръон – илоҳий дастур, икки дунё саодатининг калити. Қуръон тиловат қилиш, ўрганиш ва амал қилиш учун Аллоҳ томонидан юборилган. Уни тиловат қилиш ва ўрганиш юксак даражаларга етказади. Қуръонга амал қилиш улуғ мартабаларга етказади.

Бас, шундай экан, Қуръон тиловат қилмайдиган мусулмон бўлиши мумкинми?

Энди инсоф билан айтايлик, ичимиздан неча фоизимиз Қуръон ҳарфларини таниймиз?

Неча фоизимиз Қуръон тиловатини биламиз?

Неча киши Қуръонни аввалидан охиригача тўғри тиловат қила олади?

Неча киши Қуръоннинг маъноларини, ҳукмларини дарс қилиб ўқиган ёки ўқимоқда?

Ушбу саволларга жавобимизга қараб ўзимизнинг қандай мусулмон эканимизни билиб олишимиз мумкин.

Нима учун Қуръон ўқимаймиз, уни ўрганмаймиз?

Нима учун устимизга сакийна – хотиржамлик тушини хоҳламаймиз?

Нима учун ўзимизни Аллоҳнинг раҳмати ўраб олишни истамаймиз?

Нима учун бизни фаришталар қуршаб олишини хоҳламаймиз?

Нима учун Аллоҳ бизни ўзига муқарраб зотлар билан бир қаторда зикр қилишини истамаймиз?

Бу аҳволимиз ўта ачинарли ҳолдир. Мусулмонман, деган ҳар бир кишига Қуръон тиловат қилиш, уни ўрганиш фарз эканини тўлиқ тушуниб етишимиз керак. Ҳар бир мусулмон ўзининг илоҳий дастурини ўқиб-ўрганиши лозим. Бу ишда масжидлардан кенг фойдаланиш керак. Зотан масжиднинг бош вазифаларидан бири ҳам шу!

Ҳадиси шарифда масжидда тўпланиб Қуръон тиловат қилиб, уни ўрганётган қавм ҳақида сўз кетмоқда. Авваллари алоҳида дарсхоналар, мадрасалар бўлмаган. Ҳамма нарса масжидда амалга оширилган. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам саҳобаларга Қуръони Каримни масжидда ўтириб ўргатганлар. Кейинги авлодлар ҳам шундоқ қилганлар. Ҳозирда ҳам мусулмон ўлкаларда Қуръон таълими асосан масжидларда бўлади. Агар шундоқ қилсак, Аллоҳ хоҳласа, аста-секин диний саводсизликка барҳам беришимиз мумкин бўлади.

(“Ҳадис ва Ҳаёт”дан олинди)

АБДУЛЛОҲ ИБН УМАР

Абу Абдурахмон Абдуллоҳ ибн Умар ибн Хаттоб ал-Адавий (р.а.) машҳур саҳобалардан, хулафои рошидиндан иккинчи халифа Умар ибн Хаттобнинг ўғли эди. Ҳижратдан олдин туғилган, болаликдаёқ Маккада Исломга кирган. Асҳоби киромнинг энг улуғ олим ва мужтаҳидларидан бўлиб етишди. Абдуллоҳ Ҳижоз фикҳининг тамал тошини қўйди ва олтмиш йил фатво берди. Бадр, Уҳуд ва бошқа барча мацракаларда қатнашган эди. Отаси Ҳазрати Умар билан Мадинага ҳижрат қилган, Африқо юртларига икки марта фатҳга борган. Ҳазрати Усмон вафотларидан сўнг халифалик таклиф этилганида бош тортган. Пайғамбаримиздан (а.с.) 2630 та ҳадис ривоят қилиб, бу борада фақат Абу Ҳурайрадан (р.а.) кейин туради. Шундан 170 тасини Имом Бухорий ва Муслим муштарак келтиришган, 81 тасини ёлғиз Бухорий, 31 тасини Муслим келтирган. 2348 таси бошқа китобларда зикр этилган. Умри охирида кўзи ожиз бўлиб қолган. Ҳижрий 73 (милодий 692) йили саксон тўрт ёшда Маккада ҳаж пайтида вафот этган.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг пайғамбар бўлганларига уч йил тўлган эди. Макканинг кўзга кўринган одамларидан бири Умар ибн Хаттобнинг хотини Зайнаб бинти Мазъун ўғил кўрди. Ҳа, Пайғамбар соллalloҳу алайҳи ва салламнинг эмиқдош акалари, машҳур саҳобий Усмон ибн Мазъун розияллоҳу анҳунинг сингиллари Зайнаб бинти Мазъун ўғил кўрди. Эр-хотин янги меҳмонга Абдуллоҳ деб исм қўйдилар. Бу фарзанд муслмон оилада муслмон бўлиб вояга етди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўз отасининг Ислому учун олиб борган тинимсиз курашининг жонли гувоҳи бўлиб ўсиб борар эди.

Ота-онаси билан ҳижрат қилганида у ўн ёшда эди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўзининг буюк отасидан кўп нарса ўрганди. У Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламдан яхшиликларнинг

ҳаммасини битта қолдирмай ўрганди. У кичиклигиданоқ ҳар бир ишни худди Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам қилганларидек қилиши, тақвоси билан ном чиқарди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу жуда ёш бўлишига қарамай, ўзидан катта муслмонлар нима қилсалар, ўшани қилишга жазм этар ва буни уддалар эди. Набий соллalloҳу алайҳи ва саллам бошлиқ муслмонлар Бадр жангига тайёргарлик бошлаганларида ўн икки ёшли Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳам урушда қатнашиш истагини билдирди.

Ибн Асокир Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг ўзларидан ривоят қилади: «Бадр куни Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламга рўпара қилиндим. У зот мени кичик санаб қабул қилмадилар. Мен учун ўша кечасидек бедорлик, маҳзунлик ва йиғи кечаси бўлмаган. Чунки ўшанда мени Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва сал-

лам қабул қилмаган эдилар».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Уҳуд жангида ҳам ёши кичиклиги учун қатнаша олмади. Фақатгина Хандақ урушида энг ёш саҳобийлардан бўлиб, жангда қатнашиш бахтига мурассар бўлди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: «Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва саллам Уҳуд куни мени урушга олиш учун кўриқдан ўтказдилар. Ўшанда ўн тўрт ёшли бола эдим. Шунда менга ижозат бермадилар. Хандақ куни яна кўриқдан ўтказдилар. Ўшанда ўн беш ёшли бола эдим. Шунда менга ижозат бердилар» (Имом Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Термизий, Насоий ривояти).

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва салламнинг қолган барча жангларидан иштирок этишга мушарраф бўлдилар ва ўша ёш пайтларидаёқ Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи ва

салламнинг икромларига сазовор бўлдилар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг оталари Умар ибн Хаттоб халифа бўлганларида у киши учун ўзларидаги зоҳидлик, тақводорлик ва бошқа энг яхши сифатларни сайқаллаш даври бўлди, десак хато қилмаган бўламиз. Чунки барча нарсада ўта талабчан ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ўз фарзандларига нисбатан яна ҳам талабчанроқ эдилар. Бошқаларга рухсат берган нарсаларида ҳам ўз оила аъзоларига, хусусан, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга рухсат бермас эдилар.

Имом Байҳақий, Саъид ибн Мансур ва Ибн Абу Шайбалар Ибн Умардан ривоят қиладилар: «Туялар сотиб олдим. Уларни қўриқхонада боқ–тирдим. Семирганида бозорга олиб келдим. Умар бозорга кириб қолди. У семиз туяларни кўриб: «Бу туялар кимники?» деди. «Абдуллоҳ ибн Умарники», дейишди. «Эй Абдуллоҳ ибн Умар! Оҳ! Оҳ! Мўминлар амирининг ўғли!» дея бошлади. Югургилаб, олдига бордим-да: «Сизга нима бўлди, эй мўминларнинг амири?» дедим. «Булар қандай туялар?!» деди. «Мен сотиб олган туялар. Уларни қўриқхонага юбориб, мусулмонлар истаган нарсани мен ҳам истадим», дедим. «Мўминлар амири ўғлининг туяларини боқинглар! Мўминлар амири ўғлининг туяларини суғоринглар! Эй Абдуллоҳ ибн Умар! Ўз сармоянгни олгин-да, ортганини Байтулмолга қў–й!» деди». Ушбу ҳодисадан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўз оталаридан яқин одамнинг номини сотиб, ўзига фойда орттириш фазилатли иш эмаслигини, ундан кўра жамоат мулкини муҳофаза қилиш зарурроқ эканини билиб олдилар.

Ибн Можа Ибн Умардан ривоят қилади: «У дастурхонда ўтирса, олдида Умар кириб қолибди. У унга жой бўшатибди. У «Бисмиллаҳ» деб қўл чўзиб, бир луқма ебди-да, ортидан яна бир луқма олиб туриб: «Таом ёғли бўлибдими? Аммо ёғи гўштнинг ёғига ўхшамайди», дебди. Абдуллоҳ: «Эй мўминларнинг амири! Бозорга чиқиб, семизроғидан олмоқчи бўлган эдим, қиммат экан. Бир дирҳамга озгинини сотиб олдим. Яна бир дирҳамга ёғ сотиб олиб қўшдим», деди. «Расулуллоҳ

соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида бу иккиси жам бўлса, бирини еб, иккинчисини садақа қилар эдилар», деди у. «Эй мўминларнинг амири, олинг. Бундан ке–йин бу иккиси менинг ҳузуримда жам бўлса, албатта мен ҳам ўшандай қиламан», деди Абдуллоҳ».

Учинчи рошид халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу даврларида келиб, ўзларидан катта саҳобалар жуда кўп бўлишига қарамай, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу илм ва мартаба борасида Ислом оламида салмоқли ўринга эга бир шахсга айланган эдилар. Шунинг учун ҳам халифа у кишига жамиятнинг бош қозиси бўлишни таклиф қилдилар.

Имом Тобароний Абдуллоҳ ибн Мавҳибдан ривоят қилади: «Усмон Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга: «Бориб, одамлар ўртасида қозилик қил», деди. «Мени афв қилсангиз, эй мўминларнинг амири», деди у. «Йўқ! Мен қатъий қарор қилдим. Сен албатта қозилик қилмоғинг керак», деди халифа. «Шошилманг! Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Ким Аллоҳ–ла паноҳланса, ҳақиқий паноҳ топур», деганларини эшитганман», деди у. «Тўғри», деди халифа. «Албатта, мен қози бўлишдан Аллоҳдан паноҳ сўраганман», деди у. «Сени бундан нима тўсмоқда? Ахир отанг қозилик қиларди-ку?!» деди халифа. «Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ким қози бўлсаю, жоҳиллик ила ҳукм чиқар–са, дўзах аҳлидан бўлур. Ким илмли қози бўлсаю, ҳақ ила ёки адолат ила ҳукм чиқарса, Аллоҳга зўра қайтур», деганларини эшитганман», деди у». Умуман олганда, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу кўпгина ҳолатларда эҳтиёткорлик тарафини қаттиқ ушлар эдилар. Илмлари тубсиз денгиздек кўринса ҳам, билмаган нарсаларини «билмайман» дейишдан фахрланар эдилар.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳунинг халифалик даврларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу амалдорликдан бош тортган бўлсалар ҳам, жон диллари билан мужоҳидлик қилдилар. У киши кўпгина фатҳ ишларида фаол иштирок этдилар. Ўша вақтда лашкарбошилардан бири Са-

ъид ибн Осс розияллоҳу анҳу Тобаристонни фатҳ қилди. У киши билан бирга бу ишда ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг икки ўғиллари Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайнлар, Абдуллоҳ ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Умар, Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс, Абдуллоҳ ибн Зубайр, Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳум ва бош–қа кўпгина катта саҳобалар қатнашдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу тўртинчи рошид халифа – Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг даврларидаги энг муҳим ҳодисада, яъни у кишининг Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу билан бўлган қуролли можароларида мутлақо иштирок этмадилар. У киши орадаги келишмовчиликни ҳал қилишда куч ва қурол ишлатишга қарши бўлганликлари учун бу масалада бетараф турдилар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу қуролли фитна ҳақида сўз очилганида: «Ким «Ҳайя алас–солаҳ», яъни, «Намозга кел», деса, «Хўп», дейман. Ким «Ҳайя алал–фалаҳ», яъни, «Нажотга кел», деса, «Хўп», дейман. Ким «Мусулмон биродарингни ўлдиришга кел», деса, «Йўқ», дейман», дер эдилар». Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу мусулмонлар бир–бирларининг қонларини тўкишларига қарши эдилар. У киши умуман, мусулмон бандга озор етказишни хоҳламас эдилар. Шунинг учун ҳам мазкур қуролли можарога ўз ҳиссаларини қўшишни истамадилар. Аслида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг кўнгиллари ҳазрати Али розияллоҳу анҳуда эди. У киши кейинроқ «Бу дунёда ўзим қилмаган нарсалардан фақат Али билан бирга жанг қилмаганимга афсус қиламан, холос», деганлар.

Тақдирнинг тақозоси билан можароли ишлар Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳунинг халифа бўлиши билан якунланди. У кишининг забардаст жамият бошлиғи бўлганлиги ҳаммага маълум. Аммо бу забардастлик Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга ўтмас эди. У киши Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳуни ҳеч тап тортмай танқид қилар, айблари бўлса, фош қилар эдилар. У кишини бу йўлдан жамият бошлиғининг дўқ–пўписалари ҳам, таҳдидлари ҳам қайтара олмас эди.

Умавийларнинг ҳеч нарсадан тап тортмайдиган ва золимлиги билан донг таратган машҳур қўмондони Ҳажжож бир куни ўз нутқида: «Абдуллоҳ ибн Зубайр Аллоҳнинг Китобини ўзгартирди», деди. Бу гапни эшитишлари билан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху: «Ёлғон айтдинг! Ёлғон айтдинг! Ёлғон айтдинг!» дедилар. Ҳажжож ҳайратдан қотиб қолди. У ўзига қарши бунчалик журъат бўлишини ҳаёлига ҳам келтирмаган эди. У Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг жасоратлари олдида лол қолди. Бир оздан сўнг ўзига келгач, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуга қаттиқ жазо бериш ҳақида таҳдид қила кетди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху бўлсалар унга қарата қўлларини паҳса қилиб: «Сен айтаётган дўқларингни амалга оширишинг ҳеч гап эмас! Бундан ажабланмаса ҳам бўлади. Чунки сен эси паст, аҳмоқсан!» дедилар. Одамларнинг ҳушлари бошларидан учиб, анграиб қолган эдилар.

Орадан йиллар ўтди. Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анхудан сўнг ўғли Язид жамиятни бошқара бошладди. Унинг ўғли Муовия иккинчи эса, ўз ихтиёри билан халифаликдан воз кечди. Ушанда умавийларнинг бошлиғи Марвон ибн Ҳакам Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг ҳузурларига келиб: «Қўлингни узат! Сенга байъат қиламиз! Сен арабларнинг саййидисан! Сен арабларнинг саййидининг ўғлисан!» деди. «Аҳли машриқни нима қиламиз?» дедилар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху. «Уларни уриб, байъат қилдирамиз», деди Марвон. «Аллоҳга қасамки, мен етмишга кирганимда менинг сабабимдан бирор кишининг ўлдирилишини хоҳламайман», дедилар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг катта олим эканларини ўз замондошлари ҳам тан олган эдилар. Ибн Саъд Амр ибн Динордан ривоят қилади: «Ибн Умар катта фақиҳлардан ҳисобланар эди». Ибн Абдул Барр ўз китобида ёзишча, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху: «Илм уч нарсадир: нотик китоб, ўтувчи суннат ва «билмайман» дейиш. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуда илмнинг

ушбу уч тури ҳам етарлича бор эди. У киши Аллоҳ таолонинг Китобини ва Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг суннатларини жуда яхши билар эдилар. Шу билан бирга, билмаган нарсаларини дарҳол тан олар ва ўз жойида «билмайман» дейиш билан фахрланар эди.

Бир куни бир одам келиб, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуга савол берди. У киши «Билмайман» деб жавоб бердилар. Сўровчи ор-қасига қайтиб кетди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху дарҳол қўлларини бир-бирига ишқаб, хурсанд бўлган ҳолларида: «Абдуллоҳ ибн Умардан у билмайдиган нарсаси сўралган эди, у «Билмайман», деди!» деб айтдилар.

Ибн Абдул Барр «Жомийул илм» китобида Уқба ибн Муслимдан ривоят қилади: «Ибн Умарга ўттиз тўрт ой ҳамсўхбат бўлдим. Ундан савол сўралганда кўпинча «Билмайман», дер эди-да, сўнгра менга қараб: «Анавилар нимани иташини билдингми? Улар бизнинг елкамизни жаҳаннамга кўприк қилиш-моқ-чи», дер эди».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху ўзларининг Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васалламнинг қилган каттаю кичик барча ишларига ўта дақиқлик ила эргашишлари билан шуҳрат қозонган саҳо-бийдирлар. У киши Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васалламдан нимани кўрган ёки эшитган бўлсалар, худди ўзидек қилишга қаттиқ тиришар эдилар.

Имом Баззор яхши иснод билан ривоят қилади: «Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху кундузи Макка билан Мадина орасидаги бир дарахт олдига келиб, унинг остида ухлар эди. Кейин Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг шундай қилганликлари ҳақида хабар берар эди».

Ибн Асокир Нофеъ розияллоху анхудан ривоят қилади: «Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг намоз ўқи-ган жойларидаги асарларини ахтариб, шунга эргашар эди. Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам бир дарахт тагида дам олган эдилар. Ибн Умар ўша дарахтнинг олдига тез-тез бориб турар ва куриб қолмасин деб, остига сув куйиб турар эди».

Имом Аҳмад ва Баззорлар Мужоҳид розияллоху анхудан ривоят қиладилар: «Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху билан бирга сафарда эдик. У киши бир жойдан ўтаётиб, бурилиб кетди. У кишидан: «Нега бундай қилдингиз?» деб сўралди. «Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг шундоқ қилганларини кўрган эдим», деди».

Имом Бухорий ва Аҳмад ривоят қиладилар: «Ибн Умар розияллоху анху қачон Каъбанинг ичига кирса, эшикка орқасини қилиб юриб борар, токи ўзи билан деворнинг орасида уч аршинча қолганда тўхтар ва Биллол унга хабар берганидек, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам намоз ўқиган маконда намоз ўқир эди ва: «Бир киши Байтнинг қайси тарафида намоз ўқиса, бўлаверади», дер эди.

Албатта, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху бу ишларни Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васаллам амал қилган нарсаларни худди ўзларига ўхшатиб такрорлаш ила савобга сазовор бўлиш ниётида қилганлар. У киши бу ишни саҳобалар ичидан бир ўзлари қилганлар. Бошқа саҳобалар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуга ўхшаб, каттаю кичик ҳар бир ишда Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васалламнинг қилганларини айнан такрорлашга ҳаракат қилишмаган. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг ижтиҳодлари, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламга бўлган муҳаббатлари эса у кишини юқорида баъзи намуналари келтирилган амалларни қилишга чорлаган.

Ана шу муҳаббат Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг ёш бўлишларига қарамай, Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлик даврларида энг кўп ҳадис ривоят қилган саҳобийлар рўйхатидан иккинчи ўринни эгаллашларига сабаб бўлди. Агар Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам вафот этган пайтда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг эндигина йигирма бир ёшга кирганларига эътибор берадиган бўлсак, бу ишнинг нақадар улғувор иш эканини яна ҳам яхшироқ ҳис этамиз. Ибн Умар розияллоху анху ҳаммаси бўлиб 2630 та ҳадис тўплаганлар ва

Абу Ҳурайра розияллоху анху—дан кейинги ўринни эгалладилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламга бошқа хислатлар бўйича шогирд тушганлари каби зоҳидлик бўйича ҳам у зотга шогирд тушган эдилар. У киши зоҳидликнинг алифбосидан тортиб, нозик жойларигача — барчасини Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламдан ўрганган эдилар. Дунёнинг барча матоҳларига эришиш имкони бўла туриб, Аллоҳнинг ишқида улардан ўз ихтиёри билан воз кечилдек ажойиб хислат, яъни зоҳидлик хислати Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуда ёшлик вақт—ларидаёқ Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламдан олган дарсларидан ҳосил бўлган эди.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуга Аллоҳ таоло жуда кўп молдунё ато қилар эди. У киши омонатдор ва иши юришган тожир эдилар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху тижорат вақти келса, урушга тенг бўлишини айтганлар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху «Урушдан кейинги менга энг афзал ўлим савдо моллари ичида ўлишдир», деганлар. Аммо мол-дунё гўё у кишининг қўлларидаги ходимлари эди. Улар у кишининг измида эдилар. У киши молу дунёнинг измига тушиб қолмаган эдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху катта тожир ва молдор одам бўлсалар ҳам, ўзларининг зоҳидликлари билан ном чиқарган эдилар. Юқоридаги зикр этиб ўтилган халифалик ва қозилик каби олий мансаблардан ўз ихтиёрлари билан бош тортишлари ҳам шуни кўрсатади. Ҳа, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху ҳақиқий маънодаги зоҳид эдилар. У киши имконлари бўла туриб, бу дунёнинг ҳою ҳавасига ўзларини урмас эдилар.

Ҳасан розияллоху анху ривоят қилинишича: «Ибн Умар розияллоху анху тушлик ёки кечки овқат қилсалар, атрофларига етимларни тўплаб олар эдилар. Бир куни тушлик қилаётиб, бир етимга одам юборсалар, у жойида йўқ экан. Ибн Умарнинг таом кетидан ичадиган ширин ичимлиги бор эди. У киши тушликни тамомлаб, ширин ичимликни ичмоқчи

бўлиб турган эдилар, ҳалиги етим келиб қолди. Ибн Умар ичимликни унга бериб: «Ол бунни, менимча, зарар тормадинг (овқатсиз қолмадинг)», дедилар.

Абу Нуъайм «Ҳулятул Авлиё» китобида Саъид ибн Абу Ҳилолдан ривоят қилади: «Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху Жужфага келиб тушди. У бетоб эди, «Балиқ егим келмоқда», деди. Зўрға бир дона балиқ топиб келишди. Хотини Софийя бинти Абу Убайда уни пишириб, таом тайёрлади ва олдига қўйди. Худди шу пайт бир мискин келиб, унинг олдида тўхтади. Ибн Умар унга: «Бунни сен ол», деди. Аҳли унга: «Субҳаналлоҳ! Ахир шу балиқ учун бизни қанча қийнадинг! Бизда бошқа таом бор. Бу мискинга ўшани берамиз», дедилар. «Абдуллоҳ ўзининг айтгани бўлишини хоҳлайди», деди у».

Абу Саъид ибн Аърбий Жобир розияллоху анху ривоят қилади: «Қайси биримиз дунёни тогган бўлсак, албатта, унга мойил бўлдик. Фақат Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху бундан мустасно», дедилар».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг замонларида сахийликда у кишига тенг келадиган кишини топиш қийин эди. У киши қўлларидаги мол-дунёга Аллоҳ таолонинг розилигини топишнинг воситаларидан бири, деб қарар эдилар. Шунинг учун ҳам ўзларига мол келиши билан, тезроқ хайр-эҳсон қилиш пайдан бўлар эдилар. У кишига молларидан қай бири ёқиб қолса, бериб юборар эди. Бир мажлисининг ўзида ўттиз минг садақа қилиб юборган вақти ҳам бўлган. Ибн Омир унга икки марта ўттиз мингдан берди. Шунда у киши: «Эй Нофеъ! Мени Ибн Омирнинг дирҳамлари фитнага солишидан қўрқаман. Боравер, сен хурсан!» деди.

Айюб ибн Воил ар-Росибий ҳикоя қилади: «Мадинага келсам, Ибн Умарнинг қўшниси «Ибн Умарга Муовиядан тўрт минг, бошқа бир одамдан тўрт минг, учинчи бир кишидан икки минг бир чопон келди», деди. Эртасига қарасам, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху бозорда ҳайвонларига насияга бир дирҳамли ем олмоқда. Мен бориб, унинг уйдагилардан: «Мен бир нарсани

сўрайман ва тўғри жавоб беришингизни истайман. Кеча Абу Абдурахмонга Муовиядан тўрт минг, бошқа бир одамдан тўрт минг, учинчи бир кишидан икки минг бир чопон келмаганмиди?!» деб сўрадим. «Келган эди», дейишди. «Мен бугун бозорда унинг ҳайвонларига насияга бир дирҳамли ем олаётганини кўрдим?» дедим. «У кеча ухлашидан олдин ҳамма пулларни тар-қатиб бўлган эди. Кейин чопонни елкасига ташлаб чиқиб кетди. Қайтиб келганида, чопон йўқ эди. Сўрасак, бир фақирга берганини айтди», де-йишди. Сўнгра бозорга кириб, баланд жойга чиқиб олиб: «Эй тожирлар жамоаси! Дунёни нима қиласизлар? Мана, Ибн Умарни кўринлар! Унга минг—лаб дирҳамлар келди. Ҳаммасини тарқатиб юборди! Энди ҳайвонларига насияга ем олмоқда!» дедим».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху кўп вақт—ларини нафл намоз, Қуръон тиловати ва Аллоҳ таолонинг зикри билан ўтказар эдилар. У киши Қуръони Карим тиловатидан мислсиз ҳузур топар эдилар. Ўзлари ўқисалар ҳам, бошқалардан эшитсалар ҳам, бирдек таъсиранар ва йиғлаб, соқоллари ҳўл бўлиб кетар эди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху етук обид сифатида нафл намоз, хусусан, таҳажжуд намозига ҳам алоҳида эътибор берар эдилар.

Абу Нуъайм «Ҳулятул Авлиё» номи китобларида Нофеъ розияллоху анху ривоят қиладилар: «Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху кечасини намоз ўқиб ўтказар эди ва: «Эй Нофеъ, саҳар кирдимми?» деб сўрар эди. У: «Йўқ», дер эди. У киши яна намоз ўқишда давом этар эди. Сўнгра яна: «Эй Нофеъ, саҳар кирдимми?» деб сўрар эди. У: «Ҳа», дер эди. Шунда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху ўтириб олиб, тонг отгунча дуо ва истиғфор билан маш-ғул бўлар эди».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху етмиш учинчи ҳижрий санада, саксон уч ёшларида Маккаи Мукаррамада вафот этдилар. Аллоҳ таоло у кишидан рози бўлсин, омин!

МАЙМУН

“АВЛОДЛАРИ”НИНГ ТАНАЗЗУЛИ

ҲАЁТНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИНИ ЎРГАНУВЧИ ИЛМ ДАҲРИЙЛИККА (АТЕИЗМГА) ҚАҚШАТҒИЧ ЗАРБА БЕРДИ

Россия Фанлар академияси Сибирь бўлимининг Қуёш-Ер физикаси институти олимларининг таъкидлашларича, улар 2010 йили коинотда саксонга яқин ғаройиб жисмларни аниқлашган ҳамда уларни РО-КОСлар деб номлашган. Бу жисмлар кўринишидан юлдузга ўхшаса ҳам, бироқ аслида улар юлдуз эмас экан.

Институт ходими Григорий Бескиннинг тахминича, “Булар қудратли тамаддунлар (цивилизациялар) томонидан ўзларининг қандайдир мақсадлари учун қўйган маёқлари эмиш”. Яна бир олим Сергей Язев ҳамкасбининг сўзларига қуйидагиларни қўшимча қилди: “Йигирма йилларча олдин ташқи дунёдаги тамаддунларнинг Қуёш системаси таркибига аралашуви ҳақида фикр юритган олим ўз обрўсини хавф остига қўйган бўларди.

Аммо далиллар билан тортишиб бўлмайди. Айтилик, биз Қуёш тизимини “четдан туриб”, юлдузлар тизимининг биридан ўрганяпмиз. У ҳолда ўзимиздаги кўплаб “ғайритабиий қонуниятлар”ни кўриб, қандай хаёлга борса бўлади?” Фалакшунослар бундай ғайритабиийликларга анчадан буён эътибор қаратиб келишяпти.

Маълум бўлишича, Қуёш системасининг сайёрамиз бўлмиш Ер жойлашган қисмидаги дақиқ ўлчамлар ҳаёт кечириш учун шарт-шароит яратишга ҳайратланарли даражада аниқ даражада “уйғунлаштириб” қўйилган экан. Булар Ернинг айланмиш тезлиги, унинг оғиш бурчаги, Қуёшгача бўлган масофаси, Ой ва унинг массаси мавжудлиги ҳамда унинг яқинидаги улкан Юпитернинг ўз массаси ёрдамида ёндан учиб ўтаётган учарюлдуз (комета) ва астероидларни тутиб қолишидир...

МИЛЛИАРДДАН БИТТАСИ

Бироқ Ерда ҳам бу каби мўъжизалар кам эмаслиги маълум бўлди. Биологик объектларни ўрганишда аниқ фанлар услубларининг (хусусан физика, эҳтимоллик назарияси, информатика) қўлланиши кўз кўриб, қулоқ эшитмаган натижаларни берди. Олимлар эҳтимоллик даражасини ҳисоблаб чиқиб, сайёрамизда ҳаёт пайдо бўлишининг тасодифийлигига миллиарддан битта ҳам имконият бўлмаган, деган хулосага келишди.

1978 йили ташқи дунё тамаддунлари билан алоқа муаммоларига бағишланган Халқаро анжуманда келтирилган маълумотлар афтидан даҳрийлар устидан қуйиб юборилган илк совуқ сув бўлди. Унда космологлар Коинотда ҳаёт пайдо бўлиши муаммоларини фаол муҳокама қилишган эди.

Оддий оқсил юзга яқин аминокислоталар деб аталувчи таркибий қисмлардан ташкил топиши мумкин. Уларнинг орасида йигирматаси ҳаёт учун зарурдир. Шунинг учун юзта аминокислотадан таркиб топган оқсил молекуласини пайдо қилиш учун уларнинг тегишли тартибда тасодифий бирлашуви эҳтимоли 20-100 га ёки 10-130 га тенг бўлади.

Олимлар Коинотдаги барча элементар зарралар унинг бутун мавжудлик даври мобайнида сониясига миллиард мартадан ўзаро ҳаракатга киришиб ҳам ушбу оқсилни ярата олмаслигини ҳисоблаб чиқишди. Бундан ҳам ҳайратланарлироқ рақам бор: ферментларнинг тасодифий пайдо бўлиши учун зарур бўлган комбинациялар сони 10-40000 га тенг бўлади.

Анчагина машҳур космолог, Кардифф университетининг (Уэльс) амалий математика ва фалакшунослик профессори Н. Ч. Викрамасингхе “Фалак-

шуноснинг биология ҳақидаги фикр-мулоҳазалари” мақоласида бунини шундай шарҳлайди: “Ҳаётнинг тасодифий жараёнлар натижасида ўз қисмларидан пайдо бўлишидан кўра, эски самолётлар қабристонини узра ўтган бўроннинг металл парчаларидан янги замонавий ҳаво кемасини йиға олиши ишонарлироқдир”.

Лекин олимлар бу ҳайратланарли хулосага қандай қилиб келганларини тушунтириш учун ушбу масаланинг тарихига кичикроқ саёҳат қилишга тўғри келади.

ЎЛИКЛАР ТУҒМАЙДИ

Узоқ давр мобайнида Ерда ҳаёт пайдо бўлишининг учта назарияси машҳур бўлиб келди: 1) Худо оламни ва ундаги барча мавжудотларни олти кунда яратди, деган Инжил башорати; 2) ўн тўққизинчи асрда Г. Рихтер томонидан илгари сурилган ҳаёт сайёрамизга коинотдан олиб кирилган, деган “панспермия” фарази; 3) Ердаги ҳаёт миллионларча йиллар олдин бирламчи уммонда ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолган, деган А. Опарин фарази.

Айнан А. Опариннинг “Ҳаётнинг пайдо бўлиши” (1924 й.) тадқиқотини узоқ пайт мобайнида даҳрийлар моддиончилик (материализм) томонидан ҳаётнинг пайдо бўлиши Худонинг ёки Онгнинг яратувчилик қудратига натижасидир, деб таъкидлаб келган художўйлик ва руҳоният фалсафасига берилган ҳалокатли зарба (нокаут) бўлди, деб талқин қилиб келинди.

Даҳрийларнинг бунда севинишлари табиий эди. Уларнинг художўйлар билан аёвсиз кураши ўрта аср олимларининг ҳаёт бизнинг геологик давримизда ҳам ўзича пайдо бўлиши мумкин, деган гўлларча тахминларидан бошланган эди (Масалан, белгиялик алхимёгар Я. Гельмонт буғдой уни, чанг ва чордоқдаги эски латталарни бир-бирига аралаштирганда сичқон пайдо бўлишига ишонарди).

Шундан кейин даҳрийлар узоқ йўл босишди, айниқса айрим тажрибалар борасида маълум натижаларга эришишди ҳам. Аммо ҳамма нарсани қамраб олувчи мантиқли бир назарияни ярата олишмади.

“Панспермия” фарази даҳрийларни маълум маънода шармандалиқдан қутқарган нажот қайиғи бўлди. Бу тахминга кўра, “ҳаёт куртаклари”ни (энг жўн микротанача-

ларни) Еримизга учар юлдузлар (метеоритлар) ёки кўёш шамоли олиб келган эмиш.

Қизиғи шундаки, моддиончилик олдинига панспермияга тиш-тирноғи билан қарши чиқди. Ваҳоланки, моддиончилик Ерда ҳаёт ўз-ўзидан пайдо бўлган, деб боши берк кўчага кириб қолганида айнан панспермия уни бу ҳолатдан қутқарган эди.

Кейинчалик моддиончилик бунини тушунди ва сайёрамиздаги ҳаёт ўзининг бутун ранг-баранглиги билан ўзича пайдо бўлганини исботлайман деб ҳар гал боши берк кўчага кириб қолганида бу фаразга яна бир неча мартадан қайтди. Шунинг учун ҳам бир қарашда изчил бўлиб кўринган Опарин назарияси бу кўҳна саволга узоқ кутилган жавобга ўхшаб кўринди.

Бунинг қисқача моҳияти бундай эди: Ерни ўраб турган қайноқ бирламчи уммонда кўплаб углерод бирикмалари мавжуд бўлиб, улардан “коацерватив томчилар” деб номланган органик полимерлар пайдо бўлган. Бу томчилар ўзини ўраб турган қоришмадан энергияга бой моддаларни ютиб, ҳажм ва оғирлик жиҳатидан катталаш борган. Миллион йиллар мобайнида улар аста-секин тадрижийлашиб (эволюция натижасида) олдинига протобионтларга (органик моддалардан

иборат система қоришмасидан ажраб чиққанларга), кейин эса жўнгина хужайраларга, яъни энди тириклик хусусиятига эга прохужайраларга айланади.

Аввалига бу тажрибалар назарияни тасдиқлагандек бўлди. Опарин ўз ходимлари ёрдамида органик суюқликда коацерват томчилар ҳосил қилишга муваффақ бўлди. Бунинг устига улар турли моддаларни ютиб, ҳажм жиҳатидан катталаш бордики, натижада бу моддаларнинг тури ва ютилиш тезлиги томчиларнинг миқдори ва уларнинг маконий таркиби билан аниқланадиган бўлди. Қойил, бу атроф муҳитдан ҳамма нарсани бирваракайига эмас, ҳар бири ўзи танлаганини ютадиган биологик системанинг ўзгинаси-ку!

Аммо шу билан мос келишлар тамом бўлди. Кўплаб мамлакатлардаги жуда кўп олимлар ўнлаб йиллар мобайнида турли жараёнда ҳар хил масаллиқлар билан Опариннинг ана шу “шўрва”сини қайнатиб юришди ва уни турли нарсалар билан безайверишди...

Натижа ҳамиша қайсарона бир хил чиқаверарди: коацерватив томчилар пайдо бўлар, катталашар, лекин... кўпайишни мутлақо рад этишар эди. Бошқача сўз билан айтганда, олдиндан белгиланган алгоритм асосида фаолиятга киришиб, маълум шароитларда пайдо бўладиган ва бу хусусиятини навбатдаги авлодига узатадиган модда яратиш назарияси чиппакка чиққан эди.

Опарин хаёлий нарсани воқеъликка айлантормоқчи бўлган эди. Балки у ўзининг илмий ишини “Ҳаётнинг пайдо бўлиши” деб эмас, “Ҳаёт учун зарур шарт-шароитларнинг пайдо бўлиши” деб номлаганида тўғрироқ бўлармиди?! Чунки у табиатдаги тадрижийликнинг (эволюциянинг) физикавий-кимёвий босқичдан қандай қилиб биологик босқичга ўтганини барибир тушунтириб бера олмади.

Жонли ва жонсиз нарсалар ўртасидаги асосий жиддий фарқлар – улар қандай қилиб ўзаро ахборот айрбошлашларидаги фарқлар қай тарзда пайдо бўлди? Унинг моҳиятини қуйидаги мисол орқали намойиш қилишимиз мумкин: Масалан, сайёранинг маълум бир минтақасида ҳарорат аста-секин тушиб кетса, кўллардаги сувлар ҳам ўта совиб кетади ва охири музга айланиши ҳам мумкин. Яъни, ҳарорат пасайиши кўринишидаги ахборот келиб тушиши натижасида сув бошқа бир агрегат ҳолатига ўтади, яъни ҳарорат ва босим ўзгариши билан боғлиқ ҳолатга келади.

Бу минтақада яшаётган тирик мавжудотлар эса бунга бошқачароқ жавоб қайтаради – ё иссиқ юрларга кўчиб кетади, ёки иқлим аста-секинлик билан ўзгариб борса, бунга мослашади, масалан жун билан қопланади ёхуд тансига ёғ йиғади. Ва шуниси муҳимки, улар бу хусусиятларини зурриётларига ҳам ўтказишади. Бордию бугундан эртага ўтар кечаси ҳарорат нолдан тепага кўтарилиб кетса – сув яна суюқ ҳолига келади, бироқ энди жонзотлар совуқдан ҳимоя сифатида ажодларидан қабул қилган хусусиятидан зумда воз кечолмайди – дарров ёғидан ажрамайди ёки жунини тўкмайди.

Эҳтимол, бу ўхшатиш масалани жуда жўнлаштириб юборгандай туюлар, лекин барибир умумий тарзда ўша материя тадрижийлик жараёнида бартараф этиши керак бўлган жонли ва жонсизлар ўртасидаги ахборот айрбошлашнинг сезиларли фарқлари ҳақида тасаввур пайдо қилади. Оқибатда натижалари мавжуд ҳодисада қайд қилинган бу кескин ўзгариш фақат жонли нарсага, яъни ирсиятга хос экан. Бироқ бу кескин ўзгариш айнан қандай содир бўлди – бу борада моддиюнчиларнинг аниқ-равшан жавоблари йўқ.

ДАРВИНГА МАЪЛУМОТ ЕТИШМАДИ

Сайёрамиздаги жонли табиатнинг яна бир ғоятда ажойиб хусусияти – унинг ранг-баранглиги ҳам ирсият билан боғлиқдир. Моддиюнчилар руҳонийлар ва художўйлар билан баҳсга киришишар экан, ҳамиша Ч. Дарвиннинг табиий танланиш назариясига, генетика (ирсиятни ўрганиш фани) асосчиси Г. Мендел

кашфиётига ва уларнинг издошларига таянишади.

Барча жонли нарсалар табиатнинг боқиш имкониятига қараганда кўпроқ зурриёт қолдириш имконига эга. Бунинг устига бу зурриётнинг бир қисми ирсий аломатларнинг стандарт мажмуасидан четга чиқиб кетади, яъни ирси айнийди. Улардан айнишлари атроф муҳитдаги ўзгаришларга мос тушганлари яшаб кетиш борасида маълум афзалликка эришади. Қолганлари ҳалок бўлади. Бошқача сўз билан айтганда, табиий танланиш жараёнида шароитга камроқ мослашганлар яшашга яроқсиз бўлиб қолади.

Кейинчалик, XX аср бошларида Ерда ҳаётнинг пайдо бўлиши яқка “тирик ҳужайра”нинг тасодифан шаклланиши натижасидир, деган фараз жуда ом-малашиб кетди. Эмишки, унинг таркибига ҳаётнинг келгуси ривожланишининг барча режалари жойланган экан. 1953 йили Ж. Уотсон ва Ф. Крик ирсият механизмини жорий қилишда рибонуклеин кислотасининг аҳамиятини кашф қилишди. Барча жонли мавжудот “жонли ҳужайра” айланиб қолган биргина оддий ҳужайрадан яралган деган фаразни энди ҳужайра даражасида исботлаш мумкинлиги аён бўлиб қолди.

Спиралга ўхшаш дезоксирибонуклеин кислотаси ҳужайралари (ДНК) ўзида биологик маълумотларни сақлайди. Тирик ҳужайра бўлиниш йўли билан кўпайганда репликация содир бўлади, яъни ДНК спираллари икки бараварга кўпаяди. Янги ҳосил бўлган ҳар икки ҳужайра эса ирсий маълумот ҳақидаги ахборотни тўлиқ мерос қилиб олади. Ирсий айнишлар (мутациялар) эса, репликация жараёнидаги хатолар натижасида пайдо бўлади. Яъни, ДНК спираллари икки бараварга кўпаяётган вақтда дезоксирибонуклеин кислотаси ҳужайраларининг таркибий қисми қайта жойлашади.

Жонли махлуқларнинг ҳозиргача мавжуд турларининг тадрижий тақомиллашуви ҳақида сўз борганида юқорида тилга олинган фикрлар ишонарли кўринади. Аммо ҳаётнинг умуман ранг-баранг манзараларига келсак, у ҳолда ҳаётнинг айнан шу тарзда пайдо бўлгани ўта шубҳали туюлади.

Яна Викрамасингхенинг мақоласидан иқтибос келтирамиз: “Битта оддийгина бактерия ташиган ахборотни репликация йўли билан сайёрамизни макон тутган одам ва бошқа барча жонзотлар пайдо бўлгунча ривожлантириш мумкинлигига ишониш ғирт бемаъниликдир. Бундай “соғлом фикр” деганлари Кўҳна Аҳд китобининг (Инжилнинг) биринчи саҳифасини миллиард-миллиард марталаб қайта кўчириб чиққанда бу нарса репликация хатоларининг етарли миқдордагисининг тўпланишига олиб келади ва ўз-ўзидан тўла Инжилнинг бутунисича ёки жаҳон кутубхоналарида асралаётган жилд-жилд китобларнинг пайдо бўлиши учун етарли хилма-хилликнинг туғилишига тенг, деган тахминлар билан баравардир. Бу иккала хулоса ҳам бирдай бемаъни. Ирсий айниш ва табиий танланиш жараёнлари ҳаётга

фақат арзимас таъсиринигина кўрсатиши мумкин, бунда у бутун тадрижийликнинг қандайдир “аниқ устқурмаси” вазифасини бажаради, холос. Ҳаёт учун энг аввало вақт борасида барча геологик даврларни қамраб олган ахборотларнинг доимий келиб тушиши ўта зарурдир”.

Ахборот тизимлари эса (ҳаётнинг барча шакллари ҳам шундай тизимлардир) янги ахборот келиб тушмаса, ривожлана олмайди. Агар Ердаги жонли мавжудотлар репликация натижасидаги хатоларни тўплайверишганида, бу улардаги ахборотнинг та-наззулига олиб келган бўлар эди. Бошқача қилиб айтганда, Ерда мавжуд бўлган барча турлар (бунга одам ҳам киради) миллиардлаб йиллар мобайнида юқорида тилга олингандай биргина ўта жўн ҳаёт шаклидан ривожланган деган даъволар ахборот назарияси нуқтаи назаридан мутлақо асоссиздир.

МАЙМУНЛАРГА ФОРТЕПИАНО НИМАГА КЕРАК?

Инсон онги – моддиюнчилик ишонарлироқ тўшунтириб бера олмаган яна бир ҳодисадир. Моддиюнчи олимларнинг инсоннинг фикрлаши – унинг миясидаги биокимёвий жараёнларнинг (реакцияларнинг) ҳосиласидир, деган иддаолари жиддийроқ қараганда ҳеч нарсани англамайди.

Маймуннинг миясида ҳам биокимёвий жараёнлар содир бўлиб туради. Бироқ шимпанзе маймуни ва одамнинг ирсий ахбороти атиги уч фоизгина мос келмагани ҳолда нима учун бу жараёнларнинг натижалари бунчалик тубдан фарқланади?

Ҳиндистонда маймунни қандай овлашлари ипидан-игнасиғача тўлиқ баён этилган: пўртахолни бир яшиққа солиб, яшиқ деворига маймуннинг қўли аранг сиғадиган тешик очиб қўйишади. Пўртахолга қўл чўзган маймун тор тешиқдан қўлини тортиб ололмай қолади. У бунинг учун қанчалаб машаққатли уришлар қилмасин, пўртахолни қўлидан қўйиб юбормайди. Яъни, маймуннинг фикрлаш даражаси шунчалар пастки, воқеъликдан оддийгина (лекин ҳаёти учун ўта муҳим) хулоса қилишга қодир эмас.

У ҳолда маймуннинг яқин “қариндоши” саналган одам нега очиқ кўриниб турган нарсага зид, бироқ воқеъликка мувофиқ келадиган хулоса яшаш имконига эгаллик даъвосини қилади? Масалан, Магелланнинг дунё бўйлаб сайёҳатидан олдин Ернинг думалоқ экани ҳақида хулоса чиқаришган ва коинотга парвоз қилишдан олдин ҳам Ернинг Қуёш атрофида (лекин аксинча эмас) айланишини билишган.

Ёки математик теоремаларни ишлаб чиқиш, мусиқавий ва адабий асарларни ижод қилиш учун зарур бўлган инсон генлари қанақасига маймун генларидан тасодифан пайдо бўлиб қолиши мумкин? Ваҳоланки, табиий танланиш жараёнида худди шу вақтда яшаб қолиш учун зарур бўлган нарсаларгина танлаб олинади-ку! Қачон ва қайси чангалзорда шимпанзе ёки орангутанг маймунларининг яшаб

қолиш мақсадида фортепианода куй чалиш имконини бериш учун зурриётларига ирсий белгиларни топширишлари керак бўлган?

Худди шу маънода сунъий салоҳият (интеллект) яратиш йўлидаги кўп сонли бефойда уринишлар ҳам эътиборга моликдир. Бу вазифа унинг қўйилиши вақтида маълум маънода ғирт бемаъниликка ўхшайди: инсон онги ўзининг нима эканига етарли баҳо бермай туриб ўзини ўзи яшашга уринаётган кўринади.

Ва яна бир савол туғилади: агар инсон табиий тараққиёт меваси бўлмай, яратиш қудратининг маҳсули бўлган ҳолатда қачонлардир мустақил равишда шундай баҳони бера олармикин? Биохимик М. Бехе “Дарвиннинг қора кутиси” номли китобида биологик объектлар ахборий тизим сифатида шунчалик аниқ ишларканки, кимдир уларни математик йўл билан юзага келтирган, деган тасаввур пайдо бўлишига эътиборни қаратди. Ва у онгли ижод йўналишини илгари сурдики, “Дастурчи бўлмаса, дастур ҳам бўлмайди” деган аксиома унинг ғояси бўлди.

Бунга суянган математик У. Дембовски шундай услуб ишлаб чиқдики, унинг ёрдамида сунъий ясалган объектларни аниқлаш мумкин эди. Дембовски “текшириб кўрган” одам эса, сунъий яратилганлар рўйхатига тушиб қолди...

ИЛМ ИЙМОН УСТУНИГА АЙЛАНМОҚДА

Физика-математика ва биология илмлари узок давр мобайнида бир-бири билан деярли тўқнашмаган ҳолда параллел равишда ривожланди. Уларнинг бир-бирига яқинлашуви эса юқорида тилга олинган ҳайратланарли натижалар келтириб чиқарди. Ва бу нарса олимларнинг дунёқарашига ҳам кескин таъсирини ўтказди.

XX аср бошларида даҳрийлик илм аҳли даврасида мустаҳкам мавқега эга бўлиб, Худога ишониш эса салкам калтабинлик саналарди. XXI аср бўсағасида эса вазият бутунлай ўзгариб кетди. Олимларнинг ўзлари билдирган кўпсонли фикр-мулоҳазаларга кўра, оламни англаш кучайгани сайин улар орасида моддиюнчиликнинг обрўси тобора тушиб кетяпти. У ўзининг ўрнини энг тубан маърифат ва салоҳият даражасида оддийгина Худо деб номланган борлиқнинг ягона Яратувчиси мавжудлиги ҳақидаги далилларга бўшатиб беряпти.

*Интернет материаллари асосида
Аҳмад Муҳаммад ва
Абу Муслим тайёрлашди.*

НАЗАРНИНГ ҲУКМЛАРИ

Яқинда Интернетнинг OVOZA.COM сайтыда жуда долзарб мавзуда ёзилган бир мақолага кўзим тушиб қолди. Унга «Либос танани яширишгами ёки кўз-кўз қилишга?» деган сарлавҳа қўйилган эди. Муаллиф ҳақиқатан кўпчиликни ташвишга солаётган жиддий муаммони кўтариб чиққан. Унинг мақоласида аёллар қоматини очиқ-ойдин кўз-кўз қилувчи тор либослар ва авратларни очиб, ярим яланғоч юриш ҳақида сўз олиб борган.

Уни ўқиб чиққандан кейин «Авратни очиб, баданни кўз-кўз қилган беҳаёлларнинг қилмиши гуноҳ экан, уларнинг аврат жойларини ҳузур билан томоша қилувчиларнинг ҳукми нима бўлади?» деган савол ҳам ўртага чиқади. Чунки бугунги кунда беҳаёлларга суқланиб қаровчилар айна манзара соҳибаларидан кўп бўлса кўпки, асло кам эмас. Бу «касаллик» ўспирин йигитлардан ўтиб, ёши бир жойга бориб қолган кексалар орасида ҳам учраб туриши янада ачинарли ҳолдир. Ҳаром қилинган нарсаларга тикилишнинг зарари, гуноҳи ва ундан тийилишнинг ажр-мукофотларини билмасликни «инсон қалбида бу иллатни шакллантирувчи омил» деб айтиш мумкин.

Аллоҳ кўз неъматини бераркан, у билан бирга банданинг зиммасига бир қанча масъулиятларни ҳам юклаган. Ҳар бир кўз эгаси илоҳий фармонга биноан маълум нарсалардан кўзларини тийиши лозим. Бордию нафси хоҳлаган йўсинда амал қиларкан, албатта қиёматда бунинг ҳисобини беради. Қуръони Каримда шундай амр қилинади:

«Сен мўминларга айт, кўзларини тийсинлар ва фаржларини сақласинлар. Ана шу улар учун покдир. Албатта, Аллоҳ нима қилаётганларидан хабардордир» (Нур сура-си, 30-оят).

Ояти каримада Аллоҳ таоло қараш ҳаром қилинган нарсаларга назар қилишдан тийилишни вожиб деб ҳукм қилибгина қолмай, кўзни тийишнинг фойдасини ҳам баён этмоқда. Ўша фойда маънавий покликдир. Демак, кўзни тийиш маънавий поклик сари чорласа, унинг акси ўлароқ кўзни тиймаслик маънавий бузқликка олиб боради. Ҳаром нарсаларга тикилишнинг энг ха-

тарли томони шуки, бу иллат аста-секин инсонни Аллоҳнинг зикридан тўсиб, шайтоннинг йўлига олиб киради. Бу эса малъун Иблис учун қулай фурсатдир. Мўмин бу ҳолатга тушганида шайтон дарҳол уни яна ҳам шармандалироқ ҳолга тушириш пайига тушади. Қалбида васваса оловларини ёқиб, уни зино тарафга чорлайди. Зино эса, ҳаром назар олиб борадиган «сўнги манзилдир». Ҳаром назар эгаси хаёлида «мени ким кўриб ўтирибди» деб ўзини овунтириши мумкин. Аммо шуни унутмаслиги керакки, Аллоҳ таоло бандаларининг барча қилмишларидан, кўзлар кўрмай қолган ва қалблар сезмай қолган сирлардан ҳам воқифдир.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳудан марфуъан ривоят қилинади: «Аллоҳ таоло деди: (ҳаром қилинган) назар Иблиснинг заҳарли ўқларидан биридир. Ким Мендан кўрқиб уни тарк қилса, уни шундай бир иймонга алмашиб қўяманки, унинг ҳаловатини қалбида ҳис қилади» (Тобароний, Ҳоким ривояти).

Абу Умома розияллоху анҳудан марфуъан ривоят қилинади: «Қай бир мусулмон (бегона) аёлнинг авратига назар қилиб, сўнгра Аллоҳнинг ғазабидан кўрққан ҳолда ундан кўзини олиб қочса, Аллоҳ унга шундай ибодат берадики, унинг лаззатини қалбида ҳис қилади» (Аҳмад, Байҳақий ривояти).

Абу Ҳурайра розияллоху анҳудан марфуъан ривоят қилинади: «Қиёмат куни (Аллоҳнинг азобидан кўрқиб) ҳар бир кўз ёш тўқади. Фақат уч кишининг кўзлари мустасно: 1) Аллоҳ қарашни ҳаром қилган нарсалардан тийилган кўз; 2) Аллоҳ йўлида тунларни бедор қилган кўз (Масалан мусулмонлар хавфсизлигини тامينлаш мақсадида ўхламаган кўзлар); 3) Аллоҳдан кўрқиб, пашшанинг бошича бўлса-да ўзидан ёш чиқарган кўз» (Исфажоний ривояти).

Жарир розияллоху анҳудан ривоят қилинади: «У киши айтди: Мен Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламдан беихтиёр, тўсатдан содир бўлган назар ҳақида сўрадим. У зот жавоб бердилар: «Кўзингни олиб қоч, давом этма» (Муслим ривояти).

Бурайда розияллоху анҳудан марфуъан ривоят қилинади: «Ҳой Али, биринчи назарга иккинчисини эргаштирма. Чунки биринчиси сен учун (яъни, беихти-

ёр бўлгани учун унга жавобгар эмассан), иккинчиси эса сени зиёнинггадир» (Абу Довуд, Термизий ривояти).

Оят ва ҳадислардан кўриниб турибдики, инсон кўз неъматидан фойдаланишида маълум чегарани билиши керак. Қачонки чегарадан чиқаркан, унга шайтон камонидан заҳарли ўқ отилади. Бу ўқ унинг жасадини жароҳатламаса-да, лекин қиёматда ўз таъсирини кўрсатади. Ярим-яланғоч, на шаръий ва на миллий урф одатларни писанд қилмайдиган беҳаёллар ҳар қадамда учраши мумкин. Аммо улар орасида ўзига хос жасорат билан кўзни олиб қочишга ҳам улкан мукофотлар борлигини унутмаслигимиз лозим.

Андижон шаҳридаги “Уйғур” масжидида имомлик қилган марҳум Файз Аҳмад домланинг бир одатлари бўларкан. У киши масжидга келар чоғда йўлда аёлларга дуч келсалар, дарҳол чакмонларининг этаги билан юзларини тўсиб ўтиб кетар эканлар. Домланинг бу одати катта дарс бўлиб, у кишининг имомлик вақтида кўчада ўтирувчи аёллар сезиларли даражада камайганини кексалар ҳозиргача хотирлашади.

Ўзганинг авратига тикилиш шариатимизда харом қилинган. Лекин фуқаҳолар маълум истисноларни баён қилган бўлиб, бундай ҳолатларда уларнинг авратига қараш мубоҳ саналади:

1) инсоннинг ўз авратига қараши. Кишининг ўз авратига кўзи тушса ёки ихтиёрий қараса, бунинг гуноҳи йўқ.

2) қаралаётган шахс, у хоҳ ўғил, хоҳ қиз бўлсин, шаҳват ёшида бўлмаса. Фақиҳ Абу Лайс «шаҳват ёши тўққиз ёш» деб фатво берган бўлсалар-да, лекин бу тили чиқмаган, яъни гапира олмайдиган даражада ёш бўлиши билан белгиланган. Ҳошияда айтилишича, «тили чиқиб гапира оладиган ёшдаги болаларнинг авратига тикилиш харом бўлади»

3) саҳиҳ никоҳ билан уйланган аёли. Фосид никоҳ билан бўлса унга ҳам назар қилиш харом. Масалан, бировнинг никоҳидаги аёлга уйланиб олган кишининг шу аёлнинг авратига қараши харом ҳисобланади.

4) ўз чўрисининг авратига қараш харом эмас. Бироқ чўриларнинг ҳаммасида ҳам назар ҳалол қилинган эмас. Мусоҳара (қудачилик) йўли билан маҳрам бўлган чўрилар мустасно. Масалан, она-бола чўриси бўлсаю, қизини хотин қилган бўлса, онасининг авратига қараши харом ҳисобланади. Чунки у қайнона ҳисобидадир. Шунингдек, ўз чўрисини ўзгага никоҳлаб берган бўлса, бу чўри ҳам хожасидан маълум масофада туради. “Ҳурмати ғализа”, яъни чўрисига уйланиб, сўнгра уни икки талоқ қилган бўлса, унинг ҳам авратига қараши мумкин эмас. Ёки чўри мушрика бўлса, унинг ҳам авратига қараш тақиқланади. Икки кишининг ўртасидаги шериклик чўрилар ҳам ўз хожаларидан авратларини олиб қочишлари лозим.

Шу тўрт тоифадан бошқаларнинг авратига узрсиз назар қилиш мутлақ харом, дейилган. Хоҳ у шаҳвоний назар, ё аксинча бўлсин, бари бирдек харомдир. Аммо узрли бўлса, жоиз.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:

«Аллоҳ (бегонанинг авратига) назар қилувчини ва (ўз авратини бошқаларга кўз-кўзлаб) томоша қилдирувчини лаънатлади» (Байхақий ривояти).

Яланғоч авратга назар (қараш) харом бўлганидек, юпқа ва тор кийим кийганларнинг кийими устидан назар қилиш ҳам харомдир. Чунки тор ва юпқа кийим бадан ва қоматни ошқора қилиб туриши сабабли яланғоч ҳукмида бўлади.

Ўзгалар назаридан яширилиши шарт бўлган аврат жойларга қуйидагилар киради:

а) эркак кишининг аврати киндик остидан тизза остигачадир. Демак, эркак кишининг киндиги остидан тиззасининг остигача бўлган жойларига қараш эркакларга ҳам, бегона аёлларга ҳам мутлақ харомдир.

б) шунингдек икки аёл ҳам бир-бирларининг киндиги остидан тиззасининг остигача бўлган аъзоларига асло қарай олмайдилар. Чунки икки аёл орасидаги аврат ҳудди икки эркак орасидаги аврат каби олинади.

в) эркак ва бегона аёл орасидаги аврат: агар қаровчи эркак бўлиб томоша қилинувчи ҳур аёл бўлса, унинг юзи ва қафтларидан бошқа барча аъзолари авратдир. Юзи ва қафти аврат бўлмаса-да, унга ҳожатсиз қараш макруҳдир.

г) агар назар қилинаётган аёл ўз маҳрами, масалан, опа ё синглиси бўлса, бу ҳолатда у билан аврат чегараси, қорин ва бел қисми қўшимча қилинган ҳолда ҳудди икки эркак аврати каби олинади. Яъни, кишига ўз опаси ё синглисининг боши, бўйни, кўкраги, қўлтиғи, болдири, оёқларига «шаҳвати уйғониб кетишидан омонда бўлиш шарти» билан назар қилиши жоздир.

Авратга қарашни мубоҳ қилувчи шаръий узрлар ўнтадир:

1) бирор кишининг зиёнига гувоҳлик қилиш ниятида. Масалан, зино қилувчиларнинг шахсини билиб олиш учун шаръан уларнинг авратига қараш мубоҳ.

2) маҳқамада гувоҳлик бериш вақтида гувоҳга мубоҳдир.

3) қозига ҳам ҳукм чиқариш вақтида маҳқумлар авратига зарурат юзасидан қараш мубоҳдир.

4) фарзанд туғиш вақтида доялар она бўлмишнинг авратига қараши мубоҳдир.

5) келин бўлмишнинг бокиралигини аниқлаш зарурати туғилган вақтда текширувчи аёлнинг келиннинг авратига қараши мубоҳдир.

6) айбини рад қилган вақтда. Масалан, келин бўлмиш қиз баданида айби бор эканини рад қилди. Унинг айби бор-йўқлигини аниқлаш ниятида унинг авратига назар қилиш мубоҳдир.

7) хатна қилиш вақтида.

8) беморни даволаш жараёнида. Шунингдек ихтиқон, яъни клизма қилиш учун авратга қараш мубоҳдир

9) уйланиш ниятида. Яъни кишининг текшириб олиш учун ўзи уйланмоқчи бўлган аёлнинг авратига назар қилиши мубоҳ. Текшириб бўлганидан сўнг, никоҳ қилингунга қадар «Биз унаштирилганмиз»

деган баҳона билан шаҳвоний суҳбатлар қуриши ҳаромдир.

10) сотиб олиш ниятида. Яъни бирор жорияни сотиб олмоқчи бўлган харидор уни авратларигача текшириб олиши мубоҳ саналади.

Аёлларга шаҳват билан қараш тақиқлангани каби ёш йигитчаларга ҳам суқланиб қараш ҳаромдир. Шаҳватсиз бўлса, зарари йўқ. (Татархония)

Шайх Ибн Обидин «Роддул мухтор»да шундай ёзади: «Мултақит»да айтилдики: “Ёш йигит агар чиройли бўлса, унинг ҳукми аёллар ҳукми кабилар. Унинг бошидан то оёғига қадар авратдир. Саййид Абу Қосим айтади: яъни унга шаҳват билан назар қилиш ҳаром бўлади. Аммо у билан ёлғиз қолиш ва унга шаҳватсиз боқишнинг зарари йўқдир. Шунинг учун ҳам у ниқоб тақишга буюрилмаган. Мен айтаманки: (Ибн Обидин) бу ҳукм кўкракларни кўриниб қолган, (балоғатга етмаган) ёш қизларга ҳам шомилдир. Балки баъзи фосиқлар ёш йигитчадан кўра ёш қизчаларни ҳуш кўришади” (“Роддул мухтор”, Китобус солат. 80-бет).

Муҳаммад Ходимий роҳимаҳуллоҳ «Бариқа»да келтиришича, ҳар бир аёл билан икки шайтон бўлади. Ёш йигитчалар билан эса ўн саккизта шайтон бирга бўлади. Ҳатто ёш йигитча талаби илм қилишни истаса, унинг ота-онаси фитна хавфи туфайли фарзандини бундан тўсишига рухсат берилади. Имоми Аъзам – Абу Ҳанифа ўз талабаси Муҳаммад ибн Ҳасанни таълим жараёнида орқа тарафга ўтказиб қўяр эдилар. Чунки Муҳаммад ибн Ҳасан ёш, ҳушсуврат йигит бўлиб, Абу Ҳанифа унга назар кетиб қолишидан қўрқар эдилар.

Суфёни Саврий деди: “Бу уммат ичида уч тоифа лутийлар (баччабозлар) бор. Биринчи тоифа шаҳват билан назар қилувчилар. Иккинчи тоифа мусофаҳа жараёнида қўллардан ушлаб ҳузур қилувчилар. Учинчи тоифа ливота қилувчилар”.

«Нисобул ихтисоб»да келтирилади: “Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳовлиснинг олдида ўтирган эдилар. Кўча бошидан келаётган ёш ҳушсуврат йигитчага кўзлари тушиб қолди. Уни кўргач, дарҳол ҳовлисига кириб кетди. Унинг кетганини айтганларидан кейингина ҳовлидан чиқиб келдилар. У кишидан сўралди: “Эй Абдуллоҳ, бу ишни ўз фикрингиз билан қилдингизми ёки бу ҳақда Расулуллоҳдан бир нима эшитганмисиз?” Абдуллоҳ ибн Умар жавоб бердилар: “Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва салламдан эшитгандим. У зот айтдилар: «Уларга (шаҳвоний) қараш ҳаромдир. Улар билан (шаҳвоний) гаплашиш ҳаромдир. Улар билан (шаҳвоний) бирга ўтириш ҳаромдир».

Исмоил ибн Касир роҳимаҳуллоҳ Нур сурасининг ўттинчи ояти тафсирида шундай ёзади: «Са-лаф уламолардан аксари ёш йигитчаларга суқланиб қарашдан қайтаришларини айтишарди. Айниқса сўфий

имомлардан кўпчилиги қаттиқ туришган. Аҳли илмлардан бир тоифа уни ҳаром, дейишган. Чунки унда фитналаниш бор»

Эр-хотинлар бир-бирларининг авратларига қарашлари мумкин. Шундай бўлса-да одоб шуки, аврати ғализаларига қарамасин. Фуқаҳоларнинг айтишича, жинсий муносабат вақтида қип-яланғоч бўлиб олиш танзиҳан макруҳдир.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: «Бирортангиз аҳлига (жимо ниятида) келса (авратини) беркитсин. Агар беркитмаса, фаришталар ҳаё қилиб чиқиб кетадилар-да, у шайтон билан қолади. Агар ораларида фарзанд вужудга келса, унда шайтоннинг ҳам насибаси бўлади» (Тобароний, Баззор Абу Ҳурайрадан ривоят қилишган). Бошқа бир ривоятда «Эшакка ўхшаб қип-яланғоч бўлмасинлар», дейилган. Жаноби Расулуллоҳнинг қип-яланғоч бўлиб олишни эшакка ўхшатишларидан бу ҳолатнинг яхши эмаслиги маълум бўлади.

Оиша онамиз айтган эдилар: «Расулуллоҳнинг авратларини мен ҳам кўрган эмасман, менинг авратимни у зот ҳам кўрган эмаслар»

«Татархония»да айтилишича, эрнинг ўз аёли ва жориясининг бошидан то қадамгача бўлган аъзоларига қараш жоиз. Лекин афзали бир-бирларининг авратларига қарамасликларидир.

Назар ҳукмларида ёш болаларга суқланиб назар солиш, аёлнинг аёлга қараш, эркакнинг эркак авратларига тикилишининг шаръан ман этилгани, албатта беҳикмат эмасдир. Бугунги кунда бутун инсониятни ташвишга солаётган, баъзи ғарбликларнинг таъбири билан айтганда «демократия»дан ҳисобланмиш баччавазлик, бесоқолбозлик, лесбийлик, сафизм, вазониизм, зоофилия, педофелия каби зино турларидан иборат бузуқликлардан инсониятни фақат Исломига қутқариб қолиши мумкин. Айни мавзудаги ҳукмларни яхши билган чин мусулмон юқорида санаб ўтилган ахлоқсизликлардан қаттиқ ҳазар қилади, улардан ҳаммиша четланади.

**Ботирали АЛИШЕР ўғли,
Анджон шаҳридаги
“Уйғур” жомеъ масжиди имоми ноиб.**

ТАҲОРАТ ВА НАМОЗ ҲУКМЛАРИ

6-ДАРС

- 1) *Намознинг кўриниши*
- 2) *Намознинг фарзлари, унинг шартлари ва рукнлари*
- 3) *Намознинг шартлари*
- 4) *Намознинг рукнлари.*

Намознинг кайфияти

Намоз ўқимоқчи бўлган кишининг кийими, бадани ва намоз ўқийдиган ўрни нажосатлардан пок бўлиши лозим. Шу билан бирга, катта ва кичик таҳоратсизликдан, яъни жунублик ва бетаҳоратликдан ҳам пок, авратлари эса ёпиқ ҳолатда бўлиши керак. Агар намоз вақти кирса азон айтилади, сўнг фарздан олдинги суннат намозлари ўқилиб, кейин фарзга турилади. Қиблага юзланган ҳолда ўқимоқчи бўлган намозга ният қилинади.

Биринчи ракатга «Аллоҳу акбар», деб қўл кулоқ баробарига кўтарилган ҳолда киришилади. Бармоқларнинг оралари эса бир оз очик, кафтнинг ичи қиблага қараган бўлади. Сўнгра ўнг қўл билан чап қўлининг бўғинидан ушлаб, иккиси киндик остига туширилади ва қиём ҳолда сажда қилинадиган ўринга қараб туриб, махфий ушбу Сано дуосини ўқилади:

«Субҳанакаллоҳумма ва биҳамдика ва табарокасмука ва таъала жаддука ва ла илаҳа ғойрук» (Муслим ривояти).

Маъноси: «Аллоҳим, Сенга ҳамд айтиш билан Сени айбу нуқсонлардан поклайман. Сенинг исминг муборақдир. Азаматинг олийдир. Сендан бошқа илоҳ йўқдир».

Кейин:

«Аъзу биллаҳи минаш шайтонир рожийм, Бисмиллаҳир роҳманир роҳим», деб сўнг ошкор қилиб ўқиладиган намозларнинг аввалги икки ракатида Фотиҳа сураси жаҳрий ўқилади. Имомга иқтидо қилган киши Санони айтгандан сўнг «Аъзу...», «Бисмиллаҳ...»ни ва Фотиҳани ўқимайди. Имом Фотиҳани ўқиб бўлгач, махфий қилиб «Омин», дейди, иқтидо қилганлар ҳам «Омин»ни махфий айтишади. Фотиҳадан сўнг камида уч оят миқдорида Қуръони каримдан тиловат қилинади. Жаҳрий ўқиладиган намозларда буни ҳам ошкор қилиб ўқийди. Жаҳрий намозлар қуйидагилар:

1. **Бомдод;**
2. **Шомнинг аввалги икки ракати;**
3. **Хуфтоннинг аввалги икки ракати;**
4. **Жума;**
5. **Икки ҳайит намозлари;**
6. **Рамазондаги витр ва таровеҳ намозлари.**

Сўнг «Аллоҳу акбар», деб рукуъ қилади. Икки кафти билан тиззасининг кўзини ушлаб, боши билан белини бир текис қилади ва хотиржам ҳолда уч марта:

«Субҳана Роббиял ʼазийм» («Улуғ Роббимни поклаб ёд этаман»), дейди. Рукуъ ҳолида икки қадамнинг устига қараб туради. Сўнг белини кўтариб,

«Самиъаллоҳу лиман ҳамидах» («Унга ҳамд айтган кишини Аллоҳ эшитди»), дея тик туради. Тик тургач эса,

«Роббана ва лакал ҳамд» («Эй Роббимиз, ҳамд фақат Сен учундир»), дейди. Ёлғиз намоз ўқувчи киши иккисини ҳам айтади. Имом эса аввалгиси билан кифояланса, иқтидо қилувчи кейингисининг ўзини айтади. Рукуъдан қайтиб, оз фурсат хотиржам ҳолда тик турилади. Кейин такбир айтиб саждага боради. Ерга аввал тиззалар, кейин кафтлар, сўнг бурун, охири пешона қўйилади. Тирсакларни ерга ва икки биқинига теккизмасдан, имкон борича ҳар бир аъзони, хусусан оёқ бармоқларини қиблага юзлантириб, хотиржам ҳолда

«Субҳана Роббиял Аъла» («Олий Роббимни поклаб ёд этаман»), деб уч марта айтади. Кейин такбир айтиб, саждадан бош кўтаради ва чап оёқни тўшаб, ўнг оёқнинг кафтини тик қилиб, бармоқларни қиблага юзлантирган ҳолда ўтиради. Икки қўл кафтларининг учи тизза баробарида бўлади. Ундан осилиб тушиб кетмайди ва тиззага етмай ҳам қолмайди. Шу ўтирган ҳолда хотиржамлик билан

«Роббиғфирлий варҳамний» («Роббим, мени кечиргин ва менга раҳм қилгин»), дейди. Сўнг иккинчи сажда ҳам аввалгисидек қилинади. Кейин бош «Аллоҳу акбар» билан кўтарилади. Ўтирмай, ҳеч нарсасага суюнмай, иккинчи ракатни ўқиш учун ўриндан турилади.

Иккинчи ракатда яна «Бисмиллаҳ...»ни, сураи Фотиҳа, кейин Қуръондан билганича камида қисқа оятлардан уч оят ёки узун оятлардан бир оят ўқилади. Кейин биринчи ракатдаги каби рукуъ ва саждалар қилинади. Иккинчи саждани қилиб бўлгач, чап оёқ қадамини тўшаб, унинг устига ўтиради, ўнг оёқ қадамнинг бармоқлари қиблага юзланган ҳолда тик қилинади. Назар эса қучоғида бўлади. Ушбу ҳолда ташаҳҳуд дуосини ўқийди. У қўйидагичадир:

«Аттаҳийяту лиллаҳи вас солавату ват тоййибат, ассаламу ʼалайка айюҳан набиййу ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳ. Ассаламу ʼалайна ва ʼала ʼабадиллаҳис солиҳийн. Ашҳаду алла илаҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан ʼабдуҳу ва росулуҳ».

Маъноси: «Саломлар, дуолар ва яхшиликларнинг барчаси Аллоҳ учундир. Эй Набий, сизга салом ва Аллоҳнинг раҳмати-ю баракоти бўлсин. Бизларга ва Аллоҳнинг солиҳ бандаларига ҳам салом бўлсин. Аллоҳдан ўзга илоҳ йўқ, деб гувоҳлик бераман. Ва яна Муҳаммад Аллоҳнинг бандаси ва расули, деб гувоҳлик бераман».

Ташаҳҳудда «ла илаҳа»га келганда ўнг қўлнинг

ишора бармоғи кўтарилади, «иллаллоҳ»га келганда бармоқ туширилади.

Агар намоз бомдод каби икки ракатли бўлса, ташаҳҳуддан кейин саловоту Иброҳимия ўқилади. У эса қўйидагичадир:

«Аллоҳумма солли ʼала Муҳаммадив ва ʼала али Муҳаммад, кама соллайта ʼала Иброҳима ва ʼала али Иброҳим, иннака ҳамидум мажид. Аллоҳумма барик ʼала Муҳаммадив ва ʼала али Муҳаммад, кама барокта ʼала Иброҳима ва ʼала али Иброҳим, иннака ҳамидум мажид» .

Маъноси: «Аллоҳим, Иброҳимни ва у зотнинг оилаларига салавот юборганинг каби Муҳаммадни ва у зотнинг оилаларига ҳам салавот юбор. Албатта, Сен мақтовли, улуғ Зотсан. Аллоҳим, Иброҳимни ва у зотнинг оилаларини баракотли қилганингдек, Муҳаммадни ва у зотнинг оилаларини ҳам баракотли қил. Албатта, Сен мақтовли, улуғ Зотсан».

Сўнгра асарда келган дуолардан бирини ўқийди: «Аллоҳумма инний аъзузу бика мин ʼазоби жаҳаннама ва мин ʼазобил қобри ва мин фитнатил маҳйа вал мамоти ва мин шарри фитнатил масиҳид дажжол».

Маъноси: «Аллоҳим, жаҳаннам азобидан, қабр азобидан, тириклик ва ўлим фитнасидан, масиҳи дажжолнинг фитнаси ёмонлигидан Сенинг паноҳингга қочаман». Сўнгра ўнг елкага юзланиб

«Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳ», деб салом беради. Кейин чап томонга ҳам худди шу каби салом бериш билан намоздан фориғ бўлади.

Аммо намоз шом каби уч ракатли бўлса, ташаҳҳуд дуоси яқунланиб, такбир айтган ҳолда учинчи ракатни ўқиш учун туради.

Учинчи ракатда ҳам «Бисмиллаҳ...» айтиб, сўнг Фотиҳанинг ўзини ўқийди. Кейин юқоридагидек рукуъ ва сажда қилади. Сўнгра қаъдаи охирда ўтириб, ташаҳҳуд, саловоти Иброҳимия ва дуоларни ўқийди-да, салом бериб намозни яқунлайди.

Агар намоз пешин, аср ва хуфтоннинг фарзлари каби тўрт ракатли бўлса, учинчи ракатнинг иккинчи саждасидан сўнг тўртинчи ракатга туради.

Тўртинчи ракатда ҳам «Бисмиллаҳ...»ни айтиб, кейин Фотиҳа сурасини ўқийди. Сўнг рукуъ ва сажда қилиб, охирига қаъдага ўтиради. Ташаҳҳуд ва саловоти Иброҳимия ҳамда маъсур дуо ўқилгач, салом бериш билан намозни яқунлайди.

Намознинг фарзлари, унинг шартлари ва рукнлари

Юқорида баён қилганимиздек, намоз махсус кўринишда адо қилинадиган сўзлар ва феъллардан иборат экан. Мана шу намоздаги сўзлар ва амалларнинг барчасини қилиш ёки қилмасликдаги ҳукм бир хил эмас. Буларда шундай сўзлар ва феъллар борки, уни бажармай туриб намоз дуруст бўлмайди.

Улар “намознинг фарзлари” дейилади. Яна шундай амаллар ва сўзлар борки, уларни бажаришнинг ҳукми фарз бўлмаса-да, лекин вожиб ҳисобланади. Булар “намознинг вожиблари” дейилади. Яна намозда шундай феъллар ва сўзлар борки, уларсиз намоз дуруст бўлса-да, лекин уларни бажариш суннат ҳисобланади. Чунки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу амалларни аксар вақтларда бажариб, фақат баъзида қилмаганлар. Булар “намознинг суннатлари” дейилади.

Намозга киришдан олдинги фарзлар “шартлар” дейилса, намоз ичидаги фарзлар эса “рукнлар” дейилади.

Намознинг шартлари

Намознинг ташқарисидаги шартлари олтидир:

1. Катта ёки кичик таҳоратсизликдан пок бўлиш; жунуб ёки бетаҳорат кишининг намози дуруст бўлмайди.

2. Бадан, кийим ва жойнинг нажосатдан пок бўлиши; бир томони нажосат, бошқа томони пок бўлган гилам ёки кўрпачаларда ўқилган намоз дуруст бўлади.

(Изоҳ: агар тўннинг астари қўшиб тикилмаган, яъни тўн билан астар ўртаси ажраган бўлса, шу тўннинг бир томонига нажосат теккани билан нажосат тегмаган томонида намоз ўқиш жоиз бўлади. Аммо тўнга астар қўшиб қавилган бўлиб, унинг бир томонига нажосат тегса, энди унинг ҳар икки томонида ҳам намоз ўқиш дуруст бўлмайди. Агар кийимдаги нажосатни ювадиган нарсанинг йўқлиги сабабли имкони бўлмаса, шу кийими билан намозини ўқийди. Ҳатто кийимининг тўртдан уч қисмига нажосат етган бўлса ҳам, яланғоч намоз ўқимайди, бундан-да кўпроқ қисмида нажосат бўлса ҳам, яланғоч ўқигандан кўра, шу кийим билан ўқиган афзал ҳисобланади. Кейинчалик имконият топилиб кийимини тозалагач, ўша намозини қайтариб ўқимайди).

3. Аврат (уят жойлар)нинг берк бўлиши. “Аврат” деб ор қилинадиган нарсага айтилади. Бундай номланишига сабаб, шу ўринларнинг очилиб қолиши соғлом табиатли кишилар учун ор ҳисобланишидандир. Кўзнинг назарини ҳам бу жойга туширмаслик лозим. Эркак кишининг киндик остидан тиззасигача бўлган оралиғи авратдир. Аёлларнинг юзлари, қафтлари ва қадамларидан бошқа барча аъзолари, ҳатто қулоқларининг ёнидан тушиб турадиган сочлари ҳам аврат ҳисобланади. Намоз ўқувчи аёл авратларини қалинроқ кийим билан беркитиши шартдир. Агар кийим баданнинг ранги яққол билинадиган даражада нафис бўлса, у билан намоз ўқиш жоиз эмас.

Намозда авратнинг беркитилиши талаб қилинганидек, намоздан ташқарида ҳам уят ўринларни ёпиб юриш лозимдир. Бугунги кунда кўпчилик ажнабий кофирларга тақлид қилиб спорт,

сузиш номлари билан авратларини очиб юрибдилар. Бу иш инсонларга Аллоҳ таолонинг азобини мустаҳиқ қилиб қўядиган ҳаром амаллардандир. Умумий ҳаммомларда кишилар яланғоч ҳолда бемалол чўмилишади. Бу ҳам тўхтатилиши лозим бўлган ҳаром ишлардандир. Аёл кишининг аёл кишига нисбатан аврати эркак кишининг эркак кишига нисбатан аврати кабидир. Яъни, муслима аёлнинг бошқа бир муслима аёлдан киндиги остидан тиззасининг остигача бўлган оралиқни беркитиши шарт бўлади. Ҳатто шу ўринларни ўзининг онаси ёки қизи ёхуд опа-синглисининг олдида ҳам очиб юриши ҳаромдир. Кўчалардаги ҳамма инсонларнинг кўз ўнгида очик юришини ҳали бир чеккага қўйиб туринг! Шулар каби кўр-кўрона тақлид умматни бугунгидек пасткашликка олиб келди.

Бадандаги авратларга қараш ҳаром бўлганидек, аёл кишининг кесилган сочи, эркакнинг хатна қилинган аъзосига қараш ва тикилиш ҳам ҳаромдир.

(Изоҳ: аврат аъзонинг тўртдан бири узрсиз очилиб қолиши намозни ман этади. Агар аъзо намоз ичида очилиб кетса, дарҳол уни беркитиб, намозини давом эттиради. Сон бир бутун аъзо, тўпиқ ҳам алоҳида аъзо, думба ҳам алоҳида аъзо, закарнинг ўзи ёлғиз аъзо, икки тухумча ҳам бир аъзо, аёл кишининг сочи ҳам алоҳида бир аъзо ҳисобланади).

4. Қиблага юзланиш. “Қибла” деб Каъбаи Муаззама томонга айтилади. Қиблага юзланиб намоз ўқимоқчи бўлса-ю, орқа томондан душман ёки йиртқич ҳайвоннинг хавфи бўлса, ундан бу шарт соқит бўлади.

(Изоҳ: шунингдек, касал киши ҳам қодир бўлган томонига юзланиб намозни адо қилади. Қиблани топидан ожиз қолган киши бир томонни қибла, деб қасд қилади. “Қасд қилиш” деганда кишининг тева-рак-атрофдаги омиллардан фойдаланиб қиблани излашига айтилади. Мисол учун, дарахтларнинг барги-га, қуёш чиқиб-ботишига қараб чамалайди. Хуллас, ҳар маконнинг ўзига яраша қиблани аниқлаш омиллари бўлади. Шулардан фойдаланиб, имкон қадар қиблани қидиради ва ғолиб бўлган гумони билан қибла шу томонда, деб қасд қилади. Агар қасд қилган томони қибла бўлмаса ҳам, шу томон қибла, деб қасд қилгани сабабли намози дуруст бўлиб, уни қайтариб ўқимайди. Аммо бир томонни қибла, деб қасд қилмай намоз ўқиса-ю, ваҳоланки, юзланган томони қибла бўлса ҳам намози дуруст бўлмай уни қайтариб ўқийди. Чунки қибланинг қай томонда экани билмаган киши учун бир томонни қибла деб қасд қилиш шартдир).

5. Намоз вақтининг кириши. Вақти кирмай туриб ўқилган намоз фарз ўрнига ўтмайди. Намозни вақти киргандан то чиқиб кетгунга қадар адо қилиш керак. Агар вақт таҳорат қилиш ва фарз намозни эдо

этиш миқдорича қолган бўлса, мана шу тор фурсатда фақат намозга ҳаракат қилиш вожиб бўлади, бошқа амаллар билан машғул бўлиш ҳаром ҳисобланади. Намозни ўз вақтидан шаръий узрсиз ўтказиб юбориш ҳам ҳаромдир. Шаръий узрларга ухлаб қолиш, эсдан чиқаришлар киради.

6. Ният қилиш. Ниятнинг ўрни қалбдир. Агар ўқиётган намоз фарз ёки вожиб бўлса, ўша намозни тайин қилиб ният этиш матлубдир. Бугуннинг пешини ёки асри ва ё витр, ийд намозлари деб ният қилади. Аммо нафл намозларда хоҳ улар суннати муаккада бўлсин, хоҳ бошқа бўлсин, уларнинг номини тайин қилиш шарт эмас, балки мутлақ намоз, деб ният қилса kifоядир. Лекин буларда ҳам «Таровех намозини ният қилдим» ёки «Пешиннинг суннатини ният қилдим», деб тайин қилса, маъқулроқ ва эҳтиётлироқ бўлади.

Имом ўзининг имоматлигига ният қилиши суннатдир. Лекин аёлларга имом бўлаётганини тайин қилиши лозим. Имом эса намоздаги такбири таҳримани айтиши билан ўзининг аёлларга имомлигини тайин қилган бўлади. Аммо имомга иқтидо қиладиганлар «Мана шу имомга иқтидо қилдим», деб ният қилишлари шартдир. Агар имомга иқтидониниятида қасд қилмаса, намози дуруст бўлмайди. Ким юқоридаги олти шартнинг бирини тарк қилса ёки ўрнига қўйиб бажармаса, намози ботил бўлиб, уни қайтадан ўқиши вожиб бўлади.

Намознинг рукнлари

Намознинг рукнлари, яъни ичидаги фарзлари ҳам олтитадир:

1. Ҳаром қилувчи такбир. "Ҳаром қилувчи такбир" дейилишига сабаб, уни айтиб намозга кириши билан кишига намоздан ташқарида қилиб юрган, намозга тааллуқли бўлмаган амаллар ҳаром бўлгани учундир. Такбирни «Аллоҳу акбар» лафзи билан айтиш вожибдир.

2. Қиём туриш. Қиём фарз намозларида қироат қилиниши лозим бўлган муддатда туришдир.

(Изоҳ: нафл намозларда қиём туриш фарз эмас, балки қиёмга қодир бўлатуриб ўтириб ўқиса ҳам, намоз дуруст бўлади. Лекин фарз намозларида қиём туришга қодир бўлса-ю, ўтириб ўқиса, намози намоз ҳисобига ўтмайди. Ҳатто ҳассасига ёки деворга суюниб бўлса ҳам, қироат миқдорича тик туриши лозим. Тик туришга умуман имконияти йўқ кишидангина қиём соқит бўлади).

3. Қироат қилиш. Қуръони каримдан қисқа оятлардан камида уч оят ўқиш ёки узун оятлардан бир оят миқдорича қироат қилиш фарздир. Фарз намозларининг аввалги икки ракатида, витр ва нафл намозларнинг ҳар бир ракатида қироат лозимдир.

(Изоҳ: намоз ўқувчи учун Қуръони каримдан ҳеч бўлмаганда уч оят қисқа ёки бир узун оят миқдориди тажвидга мувофиқ ўзлаштириб ёдлаши фарздир).

Имомга иқтидо қилувчи қироат қилмайди, балки

жаҳрий намозларда қулоқ солиб, махфийларида жим туради. Чунки имом тайин қилишдан мақсад, жамоатнинг намозини адо қилиб бериши учундир. Имомга эргашувчининг имом орқасидан хоҳ Фотиҳани, хоҳ бошқа сурани бўлсин, қироат қилиши макруҳи таҳримийдир.

4. Рукуъ қилиш. "Рукуъ" бошни эгишдир. Рукуънинг комил бўлиши икки қўлнинг тирсақларини букмай тиззани ушлаб, бош билан белни бир текисда эгишда ҳосил бўлади. Бу ҳолат қиём туришга қодир кишилар учундир. Аммо ўтириб ўқувчиларнинг рукуълари бошларини тиззаларига теккунга қадар эгиш билан бўлади.

5. Сажда қилиш. Ҳар бир ракатда икки бор сажда қилиш фарз ҳисобланади. Саккиз аъзонинг ерга тегиб туриши "сажда" дейилади. Булар пешона, бурун, икки кафт, икки тизза, икки оёқ қадамнинг учлари. Пешона ва буруннинг биргаликда ерга тегиб туриши вожибдир. Саждага боришда қайси аъзо ерга яқин бўлса, ўша аввал қўйилади.

(Изоҳ: мисол учун аввал икки тизза, кейин икки қўл, сўнгра бурун ва пешона ерга қўйилади. Саждадан туришда эса бунинг акси бўлиб, қайси аъзо ерга узоқроқ бўлса, ўша дастлаб кўтарилади. Яъни, аввал пешона, сўнгра бурун, кейин қўллар ва охири тиззалар. Сажда қилинганда оёқлар ердан узилса, намозга нуқсон етади, яъни бузилади).

Сажда пешона қарор топадиган ўринга қилиш билан дуруст бўлади. Пешона ботиб кетадиган пахта ёки буғдой хирмонида сажда қилиш дуруст эмас.

6. Охирги қаъдада ташаҳхуд миқдорича ўтириш. Мана шу рукнлардан қай бири тарк бўлса ёки бузилса, намоз ботил бўлиб, уни қайтадан ўқиш фарз бўлади.

Аброр Мухтор Алий тайёрлаган.

ТУРКИЙЛАР ИНҚИРОЗИНИНГ АСЛ САБАБЛАРИ

Бугун сизлар ҳавойи нафслар илмга тобеъ замонда яшаяпсиз. Ҳали шундай замонлар келадики, унда илм ҳавойи нафсларга тобеъ бўлади.

Абдуллоҳ ибн МАСЪУД

А. ХАТИБЗОДА:

Бундан бир неча юз йиллар илгари Туркистонга келиб, бадавий бир ҳолда яшаган халқларни маданий бир ҳолга келтириб, улуг-буюк аллома Тафтазоний, Бухорий, Форобий, Хожа Аҳрор Валий, Хожа Аҳмад Яссавий, Навоий ва шулар каби қанча доҳий, олим-уламолар, зўр ҳақимларни етиштирган, инсонларнинг, моликларнинг ақлини шошириб, ҳайратда қолдирадиган тоғ каби бино-равоқлар, катта-катта масжид-мадрасаларни ясатган, неча минглаб талабаларни ўқитган Ислом дини, Ислом маданияти ҳозирги асримизда мазлум, маъзун, эътибордан соқит бўлиб ётмоқда. Сабаби эса сўнги чоқлардаги илмсиз, маърифатсиз хонлар элнинг чироғи-йўлбошчиси бўлган уламоларни ўз бўйинтуруғлари остига олиб, соф йўлни ўз шайтанат йўлларига татбиқ этдилар. Бечора уламолар тор кўзлари, кичкина миқёсда топган тарбиялари асосида жоҳил, хоин хонларнинг бўйинтуруғи остига кириб, айтганича ишламакка мажбур бўлдилар.

(«Ҳақиқат» журнали, 1922 йил, 1-сон)

АЛИХОНТЎРА СОҒУНИЙ:

Нима учун кейинги асрларда Туркистон халқи жоҳилият ботқоғига ботди? Бунинг бош сабаби – динни асоси билан тушунмаган илм-маданият душманлари ҳокимият тепасида бўлдилар. Ўзларини “дин ҳомийлари” деб эълон қилиб, халқни маърифат нуридан маҳрум, замонавий фанний илмлардан бутунлай йироқ тутдилар. Чет давлатлар билан алоқа боғламадилар, ўқиш-ўқитиш ишларига ҳеч қандай аҳамият бермадилар. Шунинг учун Туркистон халқининг ичида уйғониш, фикр очилиш бўлмади. Давлатнинг инқирози, миллатнинг онгсизлигига шу жоҳиллар сабабчидур.

(«Ватан аҳлларига деганларим» мақоласидан, «Ўзбегим», Т, 1992)

ИСМОИЛБЕЙ ФАСПИРАЛИ:

Биз, туркийлар ўз тарихи тонгидаёқ ёзувига эга бўлган, кейин ҳам уни илм ва тафаккурдаги улкан муваффақиятлар билан беазаган қабила сифатида яшаб келдик ва шундай яшажаякмиз. Агар биз муайян тарихий шароитлар туфайли бошқа халқлардан орқада қолган эканмиз, бу ҳали миллий-маданий инкишоф ҳуқуқидан маҳрум этмайди, аксинча, у томон янада каттароқ ғайрат билан интилишга мажбур этади.

(«Туркчилик» мақоласидан, «Таржумон», 1907 йил, 38-сон)

РИЗОУДДИН ИБН ФАХРИДДИН:

«Султон Маҳмуд аскарларга янги қоида ишлаб чиқишга ва замонга мувофиқ кийинишга, бошқа давлатларга ўхшаб ҳарбий таълим беришга киришган вақтда Истанбул уламолари бу ислоҳотга дин номидан қарши туришди... Лекин Султон Маҳмуд динни яхши билганидан ва ҳар бир салла ўраган «олим»нинг ҳайбаракалласига учиб кетавермаганидан ўз сўзининг устидан чиқди, «амри маъруф» ва «наҳий мункар»

учун йиғилган Истанбул кўчаларидаги мутаассибларга зам-баракнинг оғзини тўғрилаб кўйди... Ўзларини дин йўлида қурбон қилишга чоғланган зотлар энг аввал жуфтакни ростлаб қолишди.

Бу кунларда Бухоро шаҳрининг уламолари янги усул билан болаларга «алифбо» ўқитишни ман қилдилар, шундай мактабларни дин номидан бекитдилар. Кўкракларни, сонларни очик ўрис қизларнинг театрларда, сиркларда ўйнашларини мақтаб, таҳсинлар айтиб, сўлакларини оқизишиб томоша қилиб ўтиришда, Ислом вақфларини сотиб еб, рибо билан муомала қилишда ўзлари учун динда монеълик топмаган бу «муборак» зотлар болаларга енгиллик билан ўқиш-ёзишни ўргатадиган бу мактабларнинг очилишида қандай монеълик топишди экан?!»

(«Жавомеъул калим», Тошкент, «Мовароуннаҳр», 2004, 95-бет)

ИСҲОҚҲОН ИБРАТ:

«Ҳар бир давр-замонда янги-янги нарсалар пайдо бўлади, кашф этилади. Мусулмонлар уларни дин ва замона тарозисида тортиб қабул этишлари, кераклисидан ўз манфаатлари йўлида бемалол фойдаланишлари керак... Аммо айрим нодон ва жоҳил кимсалар, мутаассиб дин ходимлари ана шу қулайликларни Аллоҳ бандалари учун яратиб қўйганини инкор этиб, уларни ҳаром ёки макруҳ деб эълон қиладилар ва мусулмонлар орасига низо солиб, уларни тафриқага (бўлинишга) олиб борадилар... Ўрта Осиёда пайдо бўлган поезд, пароход, машина, тилғироф каби одамлар учун зарур ва фойдали нарсаларни Аллоҳ таоло бандаларига ато этиб турсаю, бизлар жоҳиллигимизга бориб бу неъматлардан фойдаланишдан бош тортиб турсак, яхши бўладими?.. Мусулмонлар замонни ўзларига мослаштиришни кутиб ўтирмай, ўзлари ўша замоннинг фойдали илмларига мослашсалар, яхши бўлмасмикин?!»

(«Мезон уз-замон» асаридан, Наманган, Матбааи «Исҳоқия», 1912 йил, 36-бет)

ЮСУФ ҚАРОЗОВИЙ:

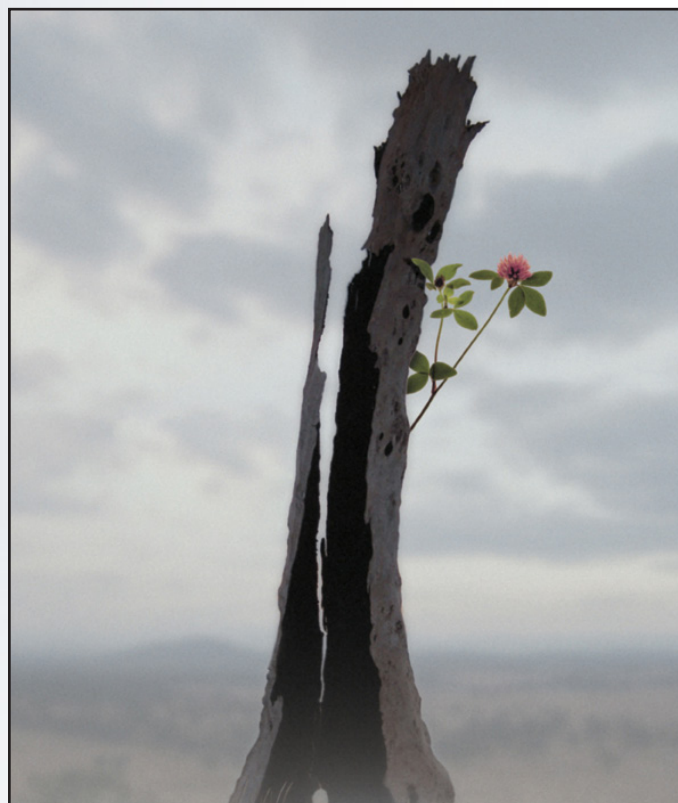
«Ҳамма нарсани тақиқлашни яхши кўрадиган ва жуда эҳтиёткорлик билан ёндошиш керак бўлган «ҳаром» сўзини суиистеъмол қилувчи дин олимлари ҳақида шуни айтиш лозимки, бундай кишилар «ҳаром» сўзини кўпинча мутлақо сабабсиз тилга олишади. Улар наздида телевидение, кино, фотография, акционерлик жамиятлари, хуллас, ҳамма нарса ҳаром. Умуман, уларнинг бутун ҳаёти ҳаром устига ҳаромдан иборат. Ахир Қуръони карим шундай буюради: «Аллоҳ сизларга енгилликни истайди, сизларга оғир бўлишини истамайди» (Бақара сураси, 185-оят). Мусулмон арбоблари ҳамиша замон билан барабар қадам ташлашлари керак».

(Интернетнинг «qarozoviy.com» сайти)

БЕШИГИДА БЎҒИЛГАН МУХТОРИЯТ

1917 йил декабрь ойида бутун Туркистон Ўлкаси бўйлаб сиёсий кампания авж олди. Ҳамма жойлардаги йиғилишларда Мухторият Муваққат ҳукумати ҳимоя қилишга қаратилган қарорлар қабул қилинди. Чунончи, 1917 йил 6 декабрь куни Тошкентнинг Эски Шаҳар қисмидаги Бекларбеги мадрасасида митинг бўлди. Митингда сўзга чиққанлар – М. Абдурашидхонов, муфтий Мулла Одил, Шерали Лапин, Саид Ғанихон, Пирмуҳаммад Аълам ва бошқалар, ҳаммаси бўлиб ўн беш киши болшевиклар йўлини қораладилар ва Мухторият ҳукумати ҳимоя қилишга чақирдилар. Митинг қатнашчилари 13 декабрь куни, яъни Пайғамбар Муҳаммад алайҳиссалом туғилган кунлари намойиш қилишга қарор қилдилар. Намойиш арафасида Тошкентдаги Мухториятни қўллаб-қувватловчи оврўпалик кишилар группаси Қўқонга – Мухторият ҳукумати номига телеграмма юбориб, унда мухториятчиларни ҳимоя қилиш учун намойишда қатнашиш истакларини билдирганлар» («Улуғ Туркистон», 1917 йил 14 декабрь).

Бўлажак воқеалардан хабардор бўлган Шўролар ҳокимият намойишга йўл қўймаслик учун ҳаракат қилди. Шўроларнинг шаҳар кенгаши бу чиқишни “муслмонлар оммасининг фитначи аксиланкилобий ҳаракати” деб ҳисоблаб, 13 декабрга белгиланган бу намойишнинг йўлини тўсиш учун ҳарбий қисмларни ишга солди. Тошкент ўрдасидаги ҳарбий қисмлар Янги шаҳар билан Эски шаҳарга ўтадиган асосий йўлларни тўсиб қўйди. Шунга қарамасдан ҳаракат давом этди. Айниқса, Янги шаҳарда оломоннинг тўпланиши мутлақо тақиқланган эди. Турли кўчалардан бўлса-да, йўл топиб айланиб келган муслмонлар Шайх Хованд Тоҳур масжиди томон юриб келиб йиғилди. Соат ўн иккиларга боргайда кўп минг кишилик намойишчилар тўпландилар. Йиғилганлар орасида Халқ Комиссарлари Советининг аъзолари, ҳукмрон партия (болшевиклар) раҳбарлари ва бошқа сиёсий ҳаракат ва ташкилотларнинг раҳбарлари ҳам бор эди. Туркистонга Мухторият берилишини талаб қилиб қилувчи шиорлар ёзилган транспарантлар кўтарган гуруҳ, асосан оврўпаликларни ташкил эт-

ган уч мингга яқин намойишчи Эски Шаҳарга қараб юрди. Шу вақтда ҳарбийлар билан тўқнашув содир бўлган. Тўқнашув натижасида эски шаҳарлик 16 киши ҳалок бўлган. Бўлиб ўтган воқеа хусусида марказга – Петроградга хабар берилган. Тошкент Ишчи ва аскар депутатлар Совети 13 декабрда Тошкентда ҳарбий ҳолат эълон қилди («Туркестанские ведомости», 15 декабря 1917 г.). Шўролар ҳукумати раҳбари Ф. Колесов марказий ҳукуматга мурожаат қилиб, ундан йўл-йўриқ сўраганида И. Сталиндан шундай мазмунда жавоб олинган: «Сиз жойларда ўзингиз ҳукуматсиз, йўл-йўриқларни ўзингиз ишлаб чиқишингиз керак».

1917 йил 26 декабрда Муслмон Ишчи ва аскар депутатларининг фавқулодда 1-қурултойи чақирилди. Унда бир неча масалалар кўрилиб, улар орасида Мухторият масаласи алоҳида ўрин тутди.

Курултойда Мухторият масаласида Ленин билан музокара юритиш учун делегация юбориш масаласида тортишувлар бўлди. Ва ниҳоят, курултой Ленинга телеграмма юборишга қарор қилди. Телеграммада шундай дейилган: «Туркистон 1-Фавқулодда Мусулмон Ишчи ва аскар депутатлари съездида қабул қилинган резолюцияни йўллаб, Сиздан Русия демократик жумҳурияси олий ҳокимияти сифатида Туркистон Халқ Комиссарлар Кенгашига ўлка ҳокимиятини Туркистон Вақтли Мухторият ҳукуматига топшириш учун фармойиш беришингизни сўраймиз. Бу, Туркистонни улкан ҳалокатга келтириши мумкин бўлган бебошлик, иккиҳокимиятчиликнинг олдини олиш учун зарур».

Курултойда миллионларнинг манфаатини ифода этувчи вакиллар мухторият масаласида яқдил (эдилар). Бироқ Тошкент Қизил ҳукуматининг вакили, большевик П. Полторацкий нутқ сўзлаб, Мухториятга қарши бемаъни гапларни айтди. Ана шундан кейин курултой қўйидаги қарорни қабул қилди: «1. Туркистон ўлкаси Халқ Комиссарлари Кенгаши барча аҳоли, айниқса мусулмонлар хоҳиш-истакларининг ифодачиси эмас. 2. Туркистон ўлкаси халқларининг иродаси съездда Мухторият эълон қилинганда ифодаланган. 3. Туркистонда ягона ҳукумат органи умумий мусулмонлар курултойида ва уни тўлдирган Мусулмон Мухторияти ҳукумати ва Халқ Кенгашига (парламенти) топширсин деб истак билдирди. Чунки, ушбу курултой Мухтор Туркистондаги барча демократик қатламлардан ташкил топиб, бутун пролетариат ўй-фикрларининг ифодачисидир». Шундан кейин П. Полторацкий бошчилигидаги болшевик вакиллар ва унинг тарафдорлари курултой залини ташлаб чиқиб кетдилар.

Туркистон Мухториятини Бутунроссия Мусулмонлари Кенгаши ва унинг Ижроия қўмитаси ҳам қўллаб-қувватлади. Туркистондаги тараққийпарвар зиёлилар, оддий меҳнат аҳли ва хориждаги барча мусулмонлар Туркистон Мухторияти ҳукуматини қўллаб-қувватлашди ва ҳатто ўз сармоялари ҳисобидан ёрдам уюштиришди. Ўзбек халқининг содиқ фарзанди Фитрат шундай деб ёзган эди: «Туркликнинг қонини қайнатгувчи, имонини юксаклатгувчи бир суюнчи сўз туғилди. 27 ноябрнинг кечасинда миллий лайлатулқадримиз бўлган Туркистон Мухторияти эълон қилинди. Эллик йилдан бери эзилдик. Таҳқир этилдик. Кўлимиз боғланди, тилимиз кесилди, оғзимиз қопланди, еримиз босилди, молимиз таланди, шарафимиз юмурилди, ҳуқуқимизга тажовузлар бўлди, инсонлигимиз оёғлар остига олинди. Тузумли турдук, сабр этдук – кучга таянган ҳар буйруққа бўйсиндук, бутун борлигимизни

қўлдан бердук. Ёлғиз бир фикрни бермадук, яшинтурдик, имонларимизни ўраб сақладук, бу фикр – Туркистон Мухторияти эди».

Узоқ асрлар мобайнида ўзаро феодал урушлар ва тарқоқлик, мустамлакачилик сиёсати ва зулми шароитида яшаган, ана шу зулмлар туфайли халқи хонавайрон бўлган ўлкада Мухторият давлатининг ташкил топиши бутун мусулмонлар оламида қизғин кутиб олинди. Бу ҳақда ўша вақтларда чоп этилган рўзномалар, ойномалар, тўплам ва рисоалар, архив ҳужжатлари, турли йиғилишларда қабул қилинган қарорлар ва бошқа маълумотлар гувоҳлик беради. Айниқса, ўзбек шоирлари бу тарихий воқеа муносабати билан кўплаб шеърлар ёздилар, Масалан, биринчи бўлиб Ҳидоятulloҳ Алиев «Туркистонга» ва «Мухторият шодлиги» деган оташин шеърлари билан ўзбек халқи номидан Мухториятга муносабат билдирди. Ҳамза эса «Туркистон Мухториятини» деган шеър ёзиб, уни «Улуғ Туркистон» рўзномасида (1918 йил 11 январь) эълон қилди (Изоҳ: мазкур шеърнинг тўлиқ матни Ш. Турдиев томонидан «Фан ва турмуш» журналининг 1990 йилги 10-сонида эълон қилинган).

Яна ушбу журналнинг шу сонида Фитратнинг «Мухторият» деган публицистик мақоласи, М. Чўқаевнинг хати ва бошқа материаллар илк бор шўроларнинг рўзнома ва ойномаларининг саҳифаларида эълон қилинган. Чўлпон ўзининг «Аллоҳу акбар» ва «Озод турк байрами» шеърларини Мухторият ҳукуматининг ташкил топишига бағишлади.

Туркистон Мухториятининг мадҳиясини (гимнини) ёзиш учун шоирларга мурожаат қилинган. Эндигина йигирма ёшга тўлган Абдулҳамид Чўлпон томонидан ёзилган «Озод турк байрами» деган шеър мадҳия сифатида танлаб олинган (Изоҳ: ўша шеърнинг тўлиқ матни биринчи марта «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафтаномасининг 1991 йил 20 сентябрь сонида Ж. Каримов томонидан эълон қилинган. Шеърнинг асл нусхасини эса Қўқон ўлкашунослик музейи ходими А. Мадаминов топиб берган).

Ўз даврининг талантили шоири Ҳамид Олимжоннинг «Ҳарбий коммунизм даврида ўзбек буржуазия поэзияси» деган мақоласида ёзилишича, мазкур шеър «Эл байроғи» рўзномасининг 1917 йил 13-сонида босилган. Ўша вақтларда бу шеър кўп минг нусхада Қўқондаги И. И. Вайнер типолитографиясида варақа тарзида босиб чиқарилган ва деярли барча мактабларда, кўчаларда ва йиғинларда қўшиқ қилиб айтилган. Ана шу мадҳия матнидан парчалар келтираемиз:

Кўз очинг, боқинг ҳар ён,
Қардошлар, қандай замон!
Шодликка тўдди жаҳон,
Фидо бу кунларга жон!

Нақорот:

Туркистонли – шонимиз, туронли – унвонимиз,
Ватан – бизим жонимиз, фидо ўсин қонимиз!
Бизлар темир жонлимиз, шавкаталимиз, шонлимиз,
Номусли виждоналимиз, қайнаган турк қонлимиз!

Мухторият олинди,
Ишлар йўлга солинди.
Миллий маршлар чолинди,
Душман ўртансин энди!
Нақорот ва ҳоказо.

Мухторият ҳукуматининг эълон қилиниши халқ оммаси томонидан қизгин кутиб олингани ва қўллаб-қувватланиши Тошкент Шўролар ҳукуматига ёқмади. Болшевиклар партияси ва Шўролар ҳукумати Мухториятга қарши ташвиқот, тухматдан иборат сиёсий кампанияни бошлаб юборди.

Чунончи, 1918 йил 18 январда Тошкентда Фарғона, Сирдарё ва Самарқанд вилоятларидаги ўзбек пролетар ташкилотларининг иккинчи қурултойи чақирилди. Қурултой қатнашчилари Мухторият ҳукуматига норозилик билдирдилар, Ишчи ва деҳқон депутатлари Советлари билан Мусулмон Советларини бирлаштириш керак, бунинг учун махсус Қурултой чақиришни зарур деб ҳисобладилар. Бундай мисоллар бир нечта.

Туркистон Мухторияти ҳукуматини М. Тинишбоев атиги бир ҳафтагина бошқарди, холос. Ҳозирча бизга маълум ва аниқ бўлмаган сабабларга кўра, у истеъфого чиққан. Унинг ўрнига ҳукумат раиси этиб Мустафо Чўқаев тайинланган.

Мухторият ҳукумати ўзининг эълон қилинган кунидан бошлаб актив сиёсий фаолият кўрсата бошлаган. Биринчи навбатда Мусулмон сиёсий ташкилотлари ва уларнинг органлари тарғибот ва ташвиқот ишларини кучайтириб юбордилар. «Улуғ Туркистон», «Эл байроғи», «Свободный Туркестан» каби ўнлаб рўзномалар Туркистон Мухторияти томонида туриб иш қўрдилар. Шуни эслатиб ўтиш лозимки, бу вақтларда Тошкент ва бошқа шаҳарларда маърифатпарвар ва тараққийпарвар миллий ёшларнинг бир неча гуруҳлари ва уюшмалари тузилган эди. Масалан, Тошкентнинг Ўқчи маҳалласида тузилган ва маркази Хадрада жойлашган «Изчилар тўдаси» деб аталган гуруҳга машҳур жамоат ва партия арбоби Акмал Икромов ҳам аъзо бўлиб кирган эди. (Қаранг: Қ. Хасанов. Акмал Икромов. Тошкент, «Ўзбекистон», 1972, 7-бет). Мухториятнинг ўзи ҳам рўзномалар ташкил этди ва улар ўзбек, рус, козоқ тилларида чиқиб турди.

Мухторият ҳукумати уезд комиссарлари ва бошқа мансабдор шахсларга фармойишлар, телеграммалар ва турли кўрсатмалар юбориб, уларни бажаришга маж-

бур этишга ҳаракат қилди. Масалан, 1918 йил 11 январда Каттақўрғон Ишчи, аскар ва деҳқон Советлари Мухториятни тан олмай, унинг ҳеч бир кўрсатмасини бажармаслигини эълон қилган эди.

Мухторият ҳукумати шошилиш суратда 30 миллион сўмлик заём чиқарди. Ундан кўзланган мақсад ҳукуматни иқтисодий жиҳатдан мустаҳкамлаш ва миллий армия тузиш эди. Ҳукумат тадбирига кўра биринчи навбатда армия тузишга киришилди. «Қўқон мухторияти» китобининг муаллифи П. Алексеенковнинг ёзишича, дастлабки кунлардаёқ ҳукумат ихтиёрида 60 ёлланма аскар тўпланган (44-бет). «Хуррият» рўзномасининг ёзишича эса, Мухторият ихтиёрида қисқа вақт ичида икки минг кишидан ортиқ ҳам ихтиёрий, ҳам ёлланма аскар бўлган (1918 йил 8 март).

Четдан чақирилган ҳарбий кишилар асосан инструкторлик ишларини олиб борганлар. Мухторият ҳукумати ёрдам сўраб хорижий мамлакатларга мурожаат қилди ва улардан ҳам моддий, ҳам ҳарбий ёрдамлар оиди. Шу боисдан бўлса керак, 1918 йил январда Тошкентдаги Жомеъ масжидида бўлган митингда Шукурхон ҳазратлари: «мухториятчилар ёлғиз эмаслар. Уларни Англия ҳимоя қилаётир», деб бежиз айтмаган («Кокандское эхо». 18 января 1918 г.). Дарҳақиқат, Мухториятни унинг илтимосига биноан Англия, Россия, Франция, Германия, Туркия ва бошқалар қўллаб-қувватлаган эдилар.

Мухторият ҳукумати ўзининг қисқа умри давомида бир қатор иқтисодий тадбирларни амалга оширишга ҳаракат қилди. Халқ милицияси тузилди, армия ташкил этилди, заём чиқарилди, пул ислоҳоти ўтказишга киришилди. Мухторият ўз байроғи ва мадҳиясига эга бўлди.

Мустафо Чўқаев ўз эсдаликларида ёзганидек, «Биз Русиядан айрилишни талаб этмадик. Фақат Мухторият эълон қилдик... Натижа эса ҳаммага маълум...» Демак, мухториятчилар Русия таркибида Мухторият бўлиши учун курашган эканлар, деган хулоса келиб чиқади. Ёки Маҳмудхўжа Беҳбудий таъкидлаганидек: «Биз ери-мизни ва мол-мулкимизни бўлиб олмоқчи бўлганларга жон-жаҳдимиз билан қарши чиқамиз. Ҳақиқатда эса, ер, мол-мулк ва динни сақлаб қолиш учун Мухторият туздик» (А. Бабаходжаев. Провал английской агрессивной политики в Средней Азии (1917-1920 г.г.), Ташкент, 1955, стр. 42).

Тошкент ва Москва ҳукуматлари Туркистон Мухторияти ҳукуматига нисбатан мутлақо душманлик муносабатида бўлдилар. Унга қарши ўта шовинистик сиёсатни қўлладилар. Д. Манжара ёзганидек: «Кўпгина русларнинг, ҳатто раҳбар ўртоқларнинг калласидан улуғ давлат шовинизми руҳи мустаҳкам ўрин олган эди». Дарҳақиқат ҳам шундай бўлди. Туркистон Мухторияти ҳукуматини ағдариб ташлаш учун ҳамма чоралар кўрилди.

*Йўлчи ҚОСИМОВ,
тарих фанлари номзоди.
(Давоми бор)*

РУЛДАГИ АЁЛЛАР

Ўтган асрнинг етмишинчи йилларида Наманган шаҳрида бор-йўғи икки нафар аёл ҳайдовчи бор эди. Бири такси ҳайдар, иккинчиси эса ихчамгина юк машинасини бошқарар эди. Бу ҳол шаҳарда ажабтовур воқеа (“экзотика”) бўлгани учун уларни кўрган эркак ҳайдовчилар сигналларини “папап”латиб, “саломлашиб” ўтишарди.

Ҳозирги пайтга келиб, аёлларнинг автомобил ҳайдаши деярли урфга айланиб бўлди. Соҳа билимдонларининг ҳисобига кўра, ҳозир биргина Тошкент шаҳрида 55.000 дан ортиқ аёл ҳайдовчи бор экан. Бу

пойтахт аҳолисининг салкам олти фоизига тенг келади. Бигизпошна туфли тасвири туширилган машиналарни бошқараётган ҳайдовчиларнинг асосий қисми ўрта ёшли аёллар, қолган етти-саккиз фоизи эса ёш қизлар экан.

Хўш, аёлларнинг машина рулига ўтиришига ким қандай муносабатда бўлмоқда? Бу ҳақдаги савол билан бир неча кишига мурожаат қилдик.

Дилбархон Ҳошимова – тадбиркор, 39 ёш:

– Биласизми, аёллар эркаклар билан барча масалаларда тенг ҳуқуқли бўлгач, уларни машина

ҳайдашдан нима тўсиши мумкин? Масалан, ўзимни олайлик. Йўлга анча тушиб қолган бизнесим бор, шундай бўлгач, кунимнинг кўп қисми кўчада ўтади. Олдинига машинамизни хўжайиним ҳайдардилар. Мени машинага ўтказиб олиб ҳали у фирмага, ҳали бу банкка чопавериш жонларига тегди шекилли, бир куни “Менга қара, ўзинг ҳайдовчиликка ўқий қолмайсанми?” деб қолдилар. Ўзим ҳам қизиқиб юргандим, жон деб рози бўлдим. Мана олти йилки, машина ҳайдайман. Бошда қийин бўлди, бир неча марта янги машинани уриб олдим. Ҳозир ўрганиб кетганман. Аммо шунча ташвиш ичида яна машина ҳайдаш одамга оғир келаркан. Кўчада баъзан айрим эркаклар аёлларга нописанд муносабатда бўлиб, жаҳлимизни чиқариб қўйишларини ҳисобга олмаса, барибир рулда ўзинг бўлишининг кўп афзал томонлари бор.

Қурбонали Мамиталиев – такси ҳайдовчиси, 52 ёш:

– Майли, аёллар ҳавас қилган бўлса, ҳайдайверсин, ҳеч қанақа қаршилигим йўқ. Фақат бир нарсани ҳисобга олиш керак. Аёллар табиатан ўта эҳтиёткор бўлгани учун машина ҳайдашда ҳам шу феъли билан эркак ҳайдовчиларнинг жиғига тегишяпти. Масалан, йўлчиروқнинг сариғи липиллай бошладими, шартта тўхтаб олишади. Орқадаги ҳайдовчи ўтиб кетишни мўлжаллаб келаётгани учун ё қийиллатиб тормоз босишга, ё аёлнинг машинасини “чўқиб қўйиш”га мажбур бўлади. Олдинда кетаётган машина одатдан ташқари, ғайритабиий “манёвр”лар қила бошладими, демак, унинг рулида албатта аёл киши ўтирган бўлади.

Икром Алиқулов, ЙХХХ ходими, 34 ёш:

– Ҳамма аёл ҳайдовчиларни эркакларга қараганда анча интизомли, дейди, аммо мен бу фикрга қўшилмайман. Кўпгина аёллар ўзларининг машина ҳайдашларини қандайдир имтиёз деб тушуниб, истаганча қондан бузишади. Кўп ҳолларда уларни тўхтатсак, кўрмаганга олиб кетишаверади. Тўғри, биз эркаклар улар билан тортишиб ўтирмаймиз, қочиб қолишса, ортларидан ҳам қувмаймиз. Аммо аёллар бундан талтаймай, қоидага риоя қилишлари керак, чунки қонун олдида ҳамма баробар! Шахсан ўзим айларнинг машина ҳайдашларини ёқтирмайман. Чунки аёллар йўлда анча эътиборсиз ҳаракат қилишади, атрофидагилар билан унча ҳисоблашмайди. Рухшунослар тажрибасига кўра, аёл ҳайдовчилар аварияга олиб келувчи ҳолатларда эркакларга ўхшаб уни бартараф этиш ҳақида ўйлаш ўрнига шартта кўзларини юмиб олиб, ҳаммасини ўз ҳолига ташлаб қўйишар экан...

Умид Ботиров, ЙХХХ ходими, 29 ёш:

– Назаримда, эркакларга қараганда аёллар машина ҳайдашда анча тартибли бўлишади. Ҳаётда қоида бузувчи аёлларни кам учратдим. Уларнинг битта кам-

чилиги бор: машинани бироз қўрқиб ҳайдашади. Светофорда ҳам то яшили ёнмагунча кутиб туришади. Эркаклар эса сариқ чироқ ёнар-ёнмас газни босишади. Бирор сабаб билан аёл ҳайдовчини тўхтатсангиз, дарҳол тўхтади, ғижиллашиб асабингни бузмайди. Улар билан муомала қилиш, иш битириш осонроқ. Менга қолса, аёл ҳайдовчиларнинг кўпайгани яхши.

Мукаррама Болтаева, уй бекаси, 36 ёш:

– Ўзим аёл бўлсам ҳам, аёлларимизнинг машина ҳайдашларига мутлақо қаршиман. Нега дейсизми? Айтайлик, унинг машинаси йўлда бузилиб қолди. Хўш, эркак-ку, уни бир амаллаб тузатади ёки уста топгунча машина ичида ухлайверади. Бундай ҳолатларда аёл киши нима қилади? Кўчада тунайдимми ёки бирор бегона эркакдан ёрдам сўрайдимми? Ёки кечқурун қайтаётганида бир бегона эркак қўл кўтарди, дейлик. Унга раҳми келиб манзилига олиб бориб қўядими? Бордию ўша эркакнинг феъли бузуқ, нияти қабиҳ бўлса-чи? Мана шундай вазиятлардан келиб чиқиб аёлларнинг машина ҳайдашларига қўшила олмайман. Чунки улар нафсларининг сўзига кириб рулга ўтиришяпти, ҳар қанча машинага эҳтиёжлари бўлса, эрлари ёки бир маҳрамлари бемалол буни қондира олади.

Аёлларнинг машина бошқаришларига муносабат ана шундай хилма-хил ва бири бирига ихтилофли. Бундан бир неча йил олдин “Аёлларнинг машина ҳайдашларига қандай қарайсиз?” деган савол билан одамлар орасида сўров ўтказилганида респондентларнинг 33 фоизи “Мутлақо қаршиман”, 22,2 фоизи – “Майлию, лекин аёллар йўлда ҳавф туғдириши мумкин”, 15,6 фоизи – “Тўла маъқуллайман”, 13,3 фоизи – “Аёллар энг одобли, тартибли ҳайдовчилар”, 8,9 фоизи – “Бу ҳақда ўйлаб кўрмаганман”, 6,7 фоизи – “Менга барибир” деб жавоб қайтарган экан. Агар ушбу сўров бугун ўтказилса, саволлар салмоғи қайси тарафга қараб ўзгараркин?

Хулласи, кимлардир учун аёлларнинг машина ҳайдашлари давр ва шароит тақозоси бўлса, бошқалар бунда аёлларнинг ўзгалардан қолмаслик учун кимўзарга қилаётган тантиқликларини кўряпти. Кимдир жамиятдаги бу янгиликни чин дилдан маъқулласа, кимдир бунга тиш-тирноғи билан қарши чиқяпти. Нима бўлганда ҳам, бу нарса воқеъликка айланиб бўлди. Биз эса аёлларнинг машина ҳайдашларига динимиз қандай муносабатда экани билан таништириш ҳам муҳимлигини инobatга олиб, бу ҳақдаги маълумотларни муҳтарам журналхонлар билан баҳам кўришни лозим топдик.

Аёл киши транспорт ҳайдаши мумкинми? Аслида, улов миниш, жумладан, транспорт воситаларини ҳайдашнинг мувоҳлиги эркакларга ҳам, аёлларга ҳам баробар тааллуқлидир. Аммо ундан келадиган натижа ва таъсирлардан келиб чиқиб, уламоларимиз аёл ки-

шининг транспорт воситаларини бошқариши, хусусан машина ҳайдаши ҳақида турлича фикр билдиришган ва улар бугунги кунгача ҳам ҳали бир тўхтамга келганларича йўқ. Бунга уларнинг ҳар бирлари ўзлари яшаб турган муҳит ва шароитдан келиб чиқиб фатво бераётганлари ҳам сабаб бўлмоқда.

Уламоларимизнинг аёл кишининг транспорт воситасини ҳайдаши ҳақидаги фикр-мулоҳазалари ва фатволарини биз машина миниш мисолида кўриб чиқар эканмиз, уларнинг муноқашаларидан уч хил хулоса келиб чиққанининг гувоҳи бўламиз: 1) жоиз, яъни мубоҳ; 2) ножоиз, яъни ҳаром; 3) иккисининг ўртаси, яъни макруҳ.

“Аёлларнинг машина ҳайдаши жоиз” дейдиганлар ўз сўзларига қуйидагича далил келтиришади: а) Қуръони Карим оятларидаги улов минишнинг мубоҳлигига далил бўлувчи оятлар умумийдир. Уларда ҳеч қандай қайд йўқ. Шу билан бирга, уларни қайдловчи бошқа оят ё мутавотир ҳадислар ҳам топилмайди; б) Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида ва ундан кейинги пайтларда аёлларнинг улов минганлари ҳақида бир қанча далиллар мавжуд. Жумладан, Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан равоят қилинган ҳадисда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қурайш аёллари туя минган аёлларнинг энг яхшисидир», деганлар. Бугунги кундаги машиналар у вақтлардаги уловларга нисбатан анча ҳимояланган, тўсилган; в) бугунги кунда машинада юриш ҳаёт заруратига айланган. Ҳамма вақт ҳам хонадондаги машина аёлларнинг ўз ҳожатлари учун кўчага чиқмоқчи бўлганларида хизматларига шай турмайди, эркаклари эса доим ҳам вақт топа олмайди. Баъзи вақтларда оилада умуман бирорта ҳам эркак бўлмалиги ҳам мумкин. Ана шундай вақтларда аёл киши бегона эркакнинг машинасига чиққанидан ёки жамоат транспортида эркак-аёл аралаш кетганидан кўра ўзи машина мингани яхши. Чунки, аёл бегона эркак билан машинада холи кетиши ёки ёнма-ён ўтириб кетиши дуруст эмас. Бунда турли фитналар келиб чиқиши эҳтимоли бор. Агар аёл ўз машинасида бўлса, бундай муаммо ва машаққатлардан қутулади. Бу эса шариат мақсадларига ҳамоҳангдир; г) Исломда аёлларнинг маконати баланд. Уларга махсус ҳоллардагина эркаклардан фарқли аҳкомлар жорий қилинган. Машина минишдан аёлларни қайтариш уларнинг шариат руҳсат берган ҳақларини чеклашга олиб бориши мумкин; д) баъзи уламоларнинг аёлларга машина ҳайдашни ҳаром ё макруҳ дейишларига сабаб, машина минган аёлнинг кўпинча Ислом одобларига риоя қилмаётгани, Исломга мувофиқ кийинмаётгани ва бошқа ношаръий ҳатти-ҳаракатларга йўл қўяётгани учундир. Аммо аёл мазкур нарсаларни бартараф этиб, барча жойини тўсиб, шариатга мувофиқ кийинган, виқор ва иф-

фатини сақлаган ҳолда, ўйин-кулгу учун эмас, зарурий мақсадларда машина минса жоиздир; е) агар аёл кишининг машина миниши натижасида юзага келадиган зарар ва ёмон ҳолатлар билан унинг бегона кишининг машинасига ёки жамоат транспортига чиқишидаги зарар ва ёмон ҳолатлар солиштирилса, бугунги кундаги кўпчилик мамлакатлардаги вазиятни инобатга олганда, ўзи машина мингандаги зарарлар шаръий ва ақлий ўлчовларга кўра енгил ва камроқ бўлиб чиқади. Шариатда эса «Иккита зарардан бирини танлашга тўғри келиб қолганда, зиёни камроғи ихтиёр қилинади». Бугунги кунда кўплаб мусулмон ўлкаларида, хусусан Ғарб мамлакатларида мана шунга фатво берилган.

Бунга қарши ўлароқ, аёлларнинг машина ҳайдашини ножоиз санаган уламолар ўз сўзларига қуйидагича далил келтирадилар:

1. Аёлларнинг машина минишини тақиқловчи асос Қуръон ёки ҳадисларда очиқ келмаган бўлса-да, Исломнинг умумий мақсадлари, аҳкомлари ва баъзи фикҳий қоидалар асосида уни қайдловчи усулий қоидалар мавжуд. Биринчи қоида: «Фасод, бузғунчилик омилларини бартараф этиш, агар улар манфаатлар билан тенг бўлса ёки улардан катта бўлса, манфаатларни жалб қилишдан муқаддам қўйилади». Ушбу қоида уламолар ижмоъ қилган шаръий қоида бўлиб, Қуръон, ҳадис ва ақлий далиллар билан асослангандир. Аёлларнинг машина ҳайдашида айрим манфаатлар топилса-да, унинг орқасидан келадиган зарарлар инкор қилиб бўлмайдиган даражада кўп.

Иккинчи қоида: «Зариъа»ларни тўсиш вожиб». «Зариъа» бу – ҳар бир зоҳири, ташқи кўриниши мубоҳ бўлиб, оқибати ёмонликка, фасодга олиб борадиган нарсадир. Аёл кишининг машина ҳайдаши асли мубоҳ бўлса-да, бир қанча ёмон ҳолатларга олиб бораётгани ҳеч кимга сир эмас.

2. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг даврларида ва кейинги даврларда аёлларнинг уловга минганлари ҳақида келган ривоятларни ўрганилса, аксар ҳолатларда уловга минган киши аёл бўлса ҳам, уни бирорта эркак бошқариб борганини кўрамиз. Хусусан, аёллар кўпинча «ҳавдаж» деб аталган саватга ўхшаш, атрофи ўралган махсус ўриндиқларда туяга миндирилганлар.

3. Ислом аёлларнинг хизматларини эркакларга вожиб қилган. Улар ҳар қандай шароитда бу хизматга масъулдирлар. Агар ўзлари вақт топа олмаган тақдирда ҳам бирор маҳрами ё бошқа бир аёлни шерик қилиб, уларга қулайлик яратиб беришлари керак. Демак, аёлларнинг бу борадаги муаммоларини ҳал қилиш учун уларга машина миндириш эмас, балки эркаклардан уларнинг ҳақларига риоя қилишларини талаб қилиш ўринли.

4. Аёлларнинг бегона ҳайдовчи эркак билан машинада холи қолишларини бартараф этиш учун ҳам уларга машина миндириш шарт эмас. Ёнларида маҳрам эркак ё унинг ўрнини боса оладиган бирор аёл кишининг бўлиши муаммони ҳал қилади. Зотан, «зарар – зарар билан қайтарилмайди».

5. Биз аёлларни машина минмаслигини ёқлаш билан уларнинг ҳақларини чекламоқчи эмасмиз, аксинча, уларнинг эркаклар устидаги ҳақларини ҳимоя қилмоқчимиз. Ислонда аёллар бошқа халқларнинг маликалари каби мақомга эга. Эркаклар уларнинг барча оғир ишларини ўз зиммаларига олади. Уларни онаси, опа-синглиси, жуфти ҳалоли ва қизи сифатида ҳимоя қилади, уларнинг хизматида қоим бўлади. Бинобарин, аёлларга машина миндириш уларни эҳтиром қилиш эмас, балки ана шундай улуғ мақомдан ҳайдовчилик мартабасига тушириш, ўз аравасини ўзи тортишга мажбур қилиш бўлади. Бугунги кунда Фарб аёлларининг айрим вакиллари ушбу ҳақиқатни эътироф этишмоқда, муслималарга чин дилдан ҳавас қилишмоқда.

6. Ислон фитрат – соф табиат дини. У ўзининг барча аҳкомларида айнан ушбу мақсадни эътиборда тутган. Хусусан, аёлнинг аёллигини, иффатини, аёллик қадрини ҳимоя этиш учун бор имкониятни ишга солган. Аёлларга хос ҳукмларнинг барчасида бу ҳақиқат ўз аксини топган. Машина миниш бугунги кунда айнан ушбу мақсадга таҳдид солмоқда. Машина ҳайдаган аёлларда латофат, ибо ва ҳаё сифатлари камайиб, унинг ўрнини дағаллик, чўрткесарлик, шаддодлик каби аёл фитратига зид сифатлар эгаллаб бормоқда. Аёлларнинг машина минишларида яна ўзларини эркакларга ўхшатишлари, эрларига нописандларча муносабатда бўлишларига олиб келадик, динимиз бу нарсани ҳам қоралайди.

7. Ислон иффат, ор-номусни муқаддас санайди. Унга дахл қиладиган ҳар қандай ҳатти-ҳаракатларни тақиқлайди. Шунинг учун ҳам, аввалда айрим вақтларда бир аёлнинг номусини ҳимоя қилиш учун, керак бўлса, ҳукмдор бошчилигидаги муслмон қўшини бошқа бир давлатга ҳарбий юриш қилган ҳолатлари ҳам бўлган.

ЮНЕСКО тадқиқот марказининг хабар беришича, аёллари машина ҳайдаган жамиятларда зино, номусга тажовуз, ноқонуний фарзанд кўриш, ажрашиш каби ҳолатлар аёллари машина ҳайдамайдиган жамиятларга нисбатан анча ортиқ экан.

8. Охирги вақтда олиб борилган тадқиқотлар машина минишнинг аёллар соғлигига зарар эканини тасдиқламоқда. Британияда олиб борилган тадқиқотларга кўра, машина минадиган аёлларнинг 58 фоизи қирқ ёшга етмасдан вафот этаётгани, 60 фоизи турли шаклда руҳий касалликларга чалинаётгани аниқланган. Тадқиқот ўз хулосасида

«машина ҳайдаш аёл кишига лойиқ эмас, унга муносиб келмайди» деб эълон қилган. Ислон шариа-ти ҳукмларни жорий қилишда «зарарни бартараф этиш ва фойдани жалб қилиш»ни мақсад қилади.

9. Йўл-транспорт ҳодисалари бугунги кунда замонамизнинг энг фожиали муаммоларидан бирига айланиб бормоқда. Бундай ҳодисалар натижасида ҳар йили тақрибан 1,3 млн. одам ҳалок бўлади ва 20-50 млн. киши жароҳатланади. Аёлларнинг машина ҳайдаши уларнинг ана шундай ҳодисаларга кўпроқ дуч келишларига ва жиддийроқ талофат кўришларига олиб келади. Айниқса, агар йўл транспорт ҳодисасига аёл ҳайдовчи сабаб бўлган бўлса, қанчалар машаққат ва ноқулайликлар келиб чиқишини ўзингиз тасаввур қилаверинг.

Аёлларнинг машина ҳайдашларининг бундан бошқа жуда кўп муаммо ва машаққатлари бор. Баъзи уламолар аёлларнинг машина ҳайдашларини «жоиз» деган ва буни ҳаромга чиқарган ҳар икки томоннинг мулоҳазалари, ҳужжат-далилларини эътиборга олиб, аёлларнинг машина миниши макруҳ, деган хулосага келишган.

Хулоса ўрнида бир мулоҳаза: аввалига қизиқиб машина минган аёллар кейинроқ бу ишнинг ўз табиатларига зидлигидан қийналиб, серташвиш ва ҳаловатсиз бўлаётганларини, бу нарсани ўзларининг аёллик латофатларига дахл қилаётганини айтишмоқда. Қувайтдаги «Оилам» журналида чоп этилган журнал таҳрир ҳайъати раисаси Ғанима Фаҳднинг мақоласида жумладан қуйидаги дил сўзлари берилган: «Кибор бўлиб кетдик... Орзуларимиз, интилишларимиз ҳам катталашиб кетди, тавсифдан юқори даражада илм-маърифатга эга бўлдик, тамоман эркак бўлиб қолдик: машина ҳайдаймиз, хорижга бир ўзимиз сафар қиламиз, шим киямиз, банкда сармомиямиз бор, бошқарув мансабларига ҳам етишдик. Сўнгра... эркак қандай бўлса, ўшандоқ қолди, аммо аёл эркакка айланди... Барча нарсага эришганимиздан сўнг, эрлар устидан қозонган ғалабамиз қалбларимизни музлатганидан кейин мен сизларга тўлиқ ишонч билан айтаманки, «Аёллик нақадар гўзал! Аёл нақадар гўзал! Эркак билан ҳимояланган аёлга эркак ўз қувватини ҳис қилдириб туради, уни бир ўзи сафар қилишидан ман қилади, ундан ўз уйида ўтиришини талаб қилади... Бу нақадар гўзал! Аёл ўз болаларини тарбия қилса, ўз мамлакатига эга бўлиб, уни кузатиб турса... Эркак эса кучли раҳбар бўлиб турса... Ҳа, мен тажрибалардан сўнг айтаманки: «Ҳаёт ва иш майдонидаги жадал ҳаракатларим асносида йўқотган аёллигимга қайтишни истайман!»

Аҳмад МУҲАММАД.

ЯШАШНИНГ ОСОН ЙЎЛИ ЁКИ ҲАЁТ МАШАҚҚАТЛАРИНИ ЕНГИШ ОМИЛЛАРИ

ҲИКМАТУЛЛОҲ ОТАГА МАКТУБ

Ассалому алайкум, ҳурматли Ҳикматуллоҳ ота! Бу мактуб кимдан экан, деб ҳайрон ҳам бўлманг, таажжубга ҳам тушманг! Чунки биз бир-биримиз билан мутлақо таниш эмасмиз. Сиз бу улкан шаҳарнинг у бурчагида яшасангиз, мен бунисида тураман.

Сизга мактуб ёзишга мени мажбур қилган сабаблар кўп: энг аввало, менга Сизнинг тавсиянгиз, маслаҳатингиз, йўл-йўригингиз жуда-жуда керак бўлиб қолди. Бу борада кўп кишиларга учрадим, уларнинг оғзини пойладим, аммо ҳеч ким мени қийнаётган саволларга маънилироқ жавоб бера олмади. Сизни яхши танийдиган бир неча киши ҳадеб номингизни тилга олаверганидан кейин охири мактубимни айнан Сизга юборишга журъат қилдим.

Гапнинг ростини айтадиган бўлсам, мен бу ҳаётда жуда қийналиб кетдим. Кимдан маслаҳат сўрашни, кимнинг олдига бош уриб боришни билолмай, қаттиқ тушкунликка тушиб қолганман. Узун тунларни кўпинча уйқусиз ўтказаман (туннинг бунчалар узоқ давом этишини энди англаб етдим). Бир-биридан телба, бир-биридан қўрқинчли хаёллар миямни ўраб-чирмаб олган. Баъзан "Бу ёруғ дунёга келиб нимани кўрдик, шу ебичиш, бир-биримизни алдаш, биримиз бошқамизнинг дилини оғритиш учунгина яшаб юрибмизми?" деб

ўйлаб ҳам қоламан. Бир-бирини шиддат билан қувиб ўтаётган кунларимизнинг бирор жилоси, салгина мазмуни, "йилт" этган қувончи қолмаганидан ҳафсалам пир бўлган. Ўзимни қаёққа уришни, дардларимни кимга тўкиб солишни билолмаяпман. Яшашдан ҳам тўйиб кетганман. Ҳатто бир сафар "Бу дунёда шу аҳволда яшашнинг нима қизиғи бор?" деган бир мудҳиш ўй миямга келдию, ўз жонимга қасд қилишни ҳам ўйладим. Аммо шу заҳоти бу ниятимдан қайтдим. Чунки раҳматли бувимнинг болалигимда "Ким ўз жонига қасд қилса, албатта дўзахга тушади" деб қўрқитганлари эсимга тушиб қолди.

Гапнинг очиғини айтадиган бўлсам, ота-онам "Худо йўқ" деб баралла айтишмаган бўлса-да, аммо жаннат-дўзах, охират, қиёмат, ўлгандан кейин тирилиш деган гапларга унча ишонишмасди. Шўро тузумининг таълимини олган бизлар ҳам уларнинг йўлидан борганмиз. Диндан узоқлашишда ҳатто улардан ҳам ўзиб кетганмиз. Чунки давр шунақа эди, мактабда ҳам асосан динсизликка ўқитишган эди.

Бу орада ошкоралик, мустақиллик деган гаплар чиқди. Олдинги ишониб юрган нарсаларимиз бир кечада сароб каби ғойиб бўлди. Ҳамма нарса остин-устин... Кечагина даҳрийликка ўргатган устозларимиз

бугун масжидга қатнай бошлашган... Кечагина динсизлиги билан мақтанган одамлар бугун одамларга имон-этиқоддан ваъз айтаётган... Шаҳримизда беш-олти масжид бор эди, ҳозир ҳар маҳаллада биттадан бўлиб кетди. Одамлар намозхон бўлишди, аммо ахлоқлари яхшилангани йўқ. Ҳар йили ҳажга боришяпти, аммо қайтиб келиб гуноҳ ишларини ташлашгани йўқ. Аёллар иффати, ҳаёси ҳақида тинмай гапириляпти, аммо ярим яланғочлар, фаҳшга қул бўлганлар камайгани йўқ!

“Бозор, бозор” деганлари ҳам қизиқ нарса экан. Бозор иқтисоди баҳонасида кимгадир омад қўшалок келган бўлса, кимнингдир турмуши ниҳоятда оғирлашиб кетди. Бир томонда бойлар бойигандан бойиб, пулининг ҳидига уйқуси қочяпти. Бир томонда биз каби камбағаллар ҳаётининг кемтигини тўлдиролмай, рўзғорининг йиртигини ямай олмай жони ҳалак... Назаримда, турмуш қанчалик қийинлашгани сари одамларнинг орзу-ҳаваслари шунчалик шаталок отиб боряпти. Яқингинада битта тўй қилиш учун беш-олти ойлик маошингни йиғиб ишлатсанг, амал-тақал қилиб бўлса-да, етарди. Ҳозир эса битта унаштириш маросимига илгариги бешта тўйнинг пули етмаяпти. Олтинчида ўқиётганимда битта кастим-шим, иккита кўйлагим бўлган эди. Ҳозир еттинчидаги қизимга ҳар ойда янги кўйлак ёки туфли олиб бермасам, ўртоқлари орасида ўқиб қолармиш... Болалигимизда нонуштамиз нон ва бирор хил ширинликдан ибора бўларди, ҳозир дастурхонга қаймоқ, пишлок, калбаса, шакар, пишириқ қўймасанг, болаларинг зарда қилиб, оч-наҳор мактабига кетворади. Оиламдагиларнинг тинмай ўсиб бораётган эҳтиёжларини қондирай десам, ё чет мамлакатда ишлаб, мўмай пул топиб келишим керак ёки виждонимга хилоф равишда ноқонуний ишларга қўл уришим керак бўлади.

Мана шу бедодликларни ўйлайвериш, ўйларимнинг тагига етолмайман. Шунақа пайтларда ичимда нималардир исён кўтаради. Бирдан ҳаётдаги ҳеч нарсанинг қизиғи қолмайди, дунё кўзимга зулмат каби қоронғи бўлиб кетади. Ўзимни ҳар томонга урсам ҳам, ҳарчанд тасалли изласам ҳам, барибир кўнглим таскин топмайди. Ҳеч бир нарса ўртанган юрагимнинг тафтини босолмайди. Гоҳо шириндан-шакар фарзандларим ҳам, рўзғор дея аталмиш оғир юкни мен билан баравар тортаётган хотинимнинг садоқати ҳам кўзимга кўринмай кетади. Ноиложликдан, чорасизликдан “Ўзимни ўлдирсам, баридан бирданга қутуламан” деган ҳаёллар мутлақо тинчлик бермай қўйди. Лекин ҳаёт машаққатларидан ва ташвишларидан қанчалик безиган бўлмайин, бу дунё билан видолашишга ўзимда куч ҳам, ирода ҳам топа олмаяпман.

Ўзимни ўлдириш ҳақидаги даҳшатли ўй-хаёллардан қутулишга ҳарчанд тиришсам ҳам, сира буни удалай олмаяпман. Чунки менинг ҳаёт ва ўлим ҳақидаги ташвишларим анча чатоқ бўлса керак? Баъзан кўчага чиқаману атрофимда ишга ёки ўқишга ё бирор юмуши билан шошиб, бир-бирини туртиб-суртиб кетаётган сон-саноксиз одамларга ҳайрон бўлиб тикилиб

қоламан. Бор овоз билан уларга шундай деб ҳайқиргим келади: “Ҳой одамлар, қаёққа шошяпсизлар, ахир қанчалик елиб-югурманглар, ишингизни битириш учун қанчалик бир-бирингиздан ўзишга интилманглар, барибир бир кунни ўлиб кетасизлар! Шу озгинагина умрда нимага керак бунақа шошиб-пишишлар, нега зарур бундай елиб-чопишлар?!”.
Ахир, ўзингиз ўйлаб кўринг: дунёга келиб етмиш-саксон йил умр кечирдинг, дейлик (ваҳоланки баъзилар айни қирчиллама ёшида, айримлар ҳатто болалигидаёқ ўлиб кетаётганига ҳар кунни ўзимиз гувоҳ бўлиб турибмиз). Ана шу қисқагина ҳаётда нега бунча қийналишга, машаққат чекишга, қўшним айтганидай, “ҳар кунни бир ўлиб, ўн тирилиш”га маҳкуммиз?! Хўп, ҳаёт қийинчиликларига бир амаллаб чидаб, берилган умрни ҳам яшаб ўтдинг, дейлик. Кейин-чи, кейин нима бўлади? Ажалинг етиб, бир кунни вафот этасан. Бир тўп одам йиғилиб, ўлигингни ювиб-кафанлаб, қабристонга қўйиб келади. Борингки, оила аъзоларинг, қавму қариндошларинг уч-тўрт кун йиғлаб-сиқтаб сени эслаб туришар? Кейин-чи, кейин нима бўлади? Бир неча йиллардан кейин ҳамма ўз ташвиши билан овора бўлиб кетади, сени бирор кимса эслаб ҳам қўймайди. Машҳур кишиларни, катта олим ва ёзувчиларни ўлганидан кейин гоҳо бир ёдга олиб қўйишади. Баъзилар қурган иморатлари, ёзган китоблари ёки қилган кашфиётлари билан одамлар хотирасида анча вақт қолиб кетади. Аммо мен каби оддий одамлар, қўлидан катта ишлар келмаган биздай ғарибларни ким эсга олади, ким қилган ишларимизни мақтаб гапиради?

Биз қабрда қурт-қумурсқага ем бўлиб ётарканмиз, бу ёқда ҳаёт ҳеч нарса бўлмагандай яна ўз йўлида кетаверади... Одамлар туғилади, кунни етиб ўлади. Болалар улғайиб, мактабга чиқади, сўнг институтга боради. Илм олади ё касб-ҳунар ўрганади. Тўйлар қилишади, болачақа, шу билан бирга юракларида ҳам, чўнтақларида ҳам чақалар орттиришади. Болаларини уйлаб-жойлайман, бахтли қиламан деб уринишаверади, уринишаверади... аммо сира бунинг охирига ета олишмайди. Бир кунни эса “шилқ” этиб тушишадию азиз жонларини Эгасига топшириб юборишади. Қарабсанки, кечагина кўчани тўлдириб юрган, ҳеч кимга гап бермаган бир одам бирдан ғойиб бўлибди, шаҳар қабристонига қабрлар яна биттага кўпайибди!

Сен бу ёруғ дунёни ташлаб кетдинг, аммо бу ёқда ҳаёт тўхтаб қолгани йўқ. Ҳамма яна кундалик ташвишлари, муаммолари, орзу-ҳаваслари билан овора бўлиб кетади. Сен эса энди йўқсан! Бу дунёнинг ишларига аралаш олмайсан. Йўқлик қаърида беному нишон кетгансан! Ҳаёт деганлари шуми? Сенинг бор умринг қисқагина бахтли болалик (аммо ҳаммининг ҳам болалиги бахтли ўтармикин?), бир чимдимгина беташвиш йигитлик, озгинагина навқиронлик, кейин эса ожизлик ва касалликларнинг ташвишларидан иборат кексаллик...дан иборат холосми?

Мана, ўзимни олайлик. Отам етти ёшимда ўтиб кетдилар. Ишхоналарида қандайдир захарли дори-

дан хасталаниб қолиб, уч кун кўрпа-тўшак қилиб ётдилару жонларини топширдилар. Онамнинг алам-задалиқдан мени силтаб ташлашига қарамай, тобут орқасидан қабристонгача бўзлаб борганим ҳанузгача эсимда. Мени ва синглимни онам ёлғизқўлликда тарбия қилдилар. Қариндошларнинг “турмуш қилиш” ҳақидаги таклифларини кескин рад этиб, фақат биз, фарзандларини ўйладилар. Онамнинг бизни боқиш учун қилган касбларини санаб охирига етолмайман: мактабда фаррош, новвойчилик, жияк-шолча тўқиш, одамларнинг кирини ювиш, энагалик, ҳатто қандайдир омборда қоровулчилик ҳам қилганлар... Ахир, маълумоти бўлмаган соддагина аёл булардан бошқа яна нима иш ҳам қиларди? Шу тариқа бизни ҳеч кимдан камитмай, ўқитмай катта қилдилар. Оғзиларидагини менга ёки синглимга илинардилар. Ўзлари янги кийим олмасдилар, аммо ҳайит-байрамларда албатта бизни бош-оёқ кийинтирар эдилар.

Кейин минг машаққат билан мени уйлатдилар, синглимни турмушга узатдилар. Бу орада мен ишга кириб, сал рўзғорга қарашадиган бўлдим. Аммо барибир турмушнинг бор қийинчиликлари, кам-кўстлари онам бояқишнинг зиммасида эди. Мен икки, синглим бир фарзандли бўлганида бу дунёдаги “вазифа”ларини сидқидил бажарган онам тўсатдан вафот этдилар. Икки етим бор аламимизни йиғидан олиб мунғайиб қолавердик...

Ҳозир икки ўғлим, бир қизим мактабга боряпти. Улар улғайса, мен ҳам тўйларини қилиб жуфтлаб қўяман. Бир куни қариб-қартайиб ота-онам каби бу ёруғ дунёни индамай тарк этаман. Мендан кейин ҳам тонг отаверади, кун ботаверади, ҳаёт мана шундай ғизиллаб ўтиб бораверади. Турмуш ҳар куни лаззатли, тотли, мароқли ўтса эдики, бундан завқ-шавқ олиб, роҳатлансанг, яшаб турганингдан кўнглинг тўлса!

Аммо бундай атрофимга қарасам, бирорта ҳам ўзини ҳар томонлама тўла бахтиёр санайдиган одамни кўрмайман. Худо бировини ҳусн-келбатдан, бошқасини мол-дунёдан, яна бирини фарзанддан, яна бирини омаддан қисган. Кимдир ҳаётда ўз ўрнини тополмай сарсон, кимдир жисмидаги бир нуқсондан алам чекади. Кимдир рўзғорини бут қилолмай жони ҳалак, кимдир яқинларининг меҳр-оқибатига зор. Ҳатто икки-учтадан ҳовлиси, бир неча машинаси, катта фойда келтирувчи тижорати бўлган одамлар ҳам чин маънода бахтли бўла олмас эканлар.

Иннайкейин, оқин сувдай ғизиллаб ўтиб кетаётган бу кунлар ҳам ҳамиша қувонч-хурсандчиликлардангина иборат бўлмас экан. Бир куни боланг кўчадан калтак еб келса, яна бир куни қўшнинг арзимас сабаб билан дилингни хуфтон қилади. Бир куни нотаниш бир исқирт тиқин автобусда хотинингни ҳақоратласа, бошқа бир куни ишни қойиллатмаганинг учун бошлиғингдан қуртдақина сўқиш эшитиб оласан. Ўзинг беш сўмга зор бўлиб турганингда амакинг тўй бошлаб қолсаю қуруқ қўл билан тўйга бориш ўлим билан тенг бўлиб турса, нима қила оласан? Уч ойдан буён маош қўлга

тегмай хунобинг қозондан тошган сут каби ошиб-пишиб ётсаю буюқда хотинингнинг гап бериш навбати келиб қолса, нима қилган ҳам бўлардинг? Газ, сув, электрдан қарзингни узолмай турганингда ўғлингнинг мактабидан ҳам пул сўраб туришса, бор пулингни буларга берворай десанг, қорин қурғурни тикиб бўлмаса, бошингни қайларга урасан? Бунинг устига ана шунақа дўппинг тор, дилинг абгор, ўзинг хор бўлиб турган пайтингда бир маҳалладошинг тўхмат қилиб, устингдан шикоят ёзишни бошлаб юборса, кимга арзу додингни айтасан, кимга ҳасратингни дастурхон қилиб ёзасан? Қўлинг қисқалигидан ҳатто касал бўлишга ҳам қўрқаркансан, одам. Худо кўрсатмасину, ҳозир урчиб кетган ва номини ҳам эслаб қолиш қийин турфа касалликлардан бирортаси оила аъзоларингдан бировига илашгудай бўлса, ана ўшанда бошланади муаммонинг энг каттаси!

У ҳолда бу дунёга келиб, шундай машаққат ва қийинчиликлар ичида яшашнинг, атрофингдаги одамларнинг ҳасад, озор ва маломатларига индамай чидаб юришнинг нима қизиғи бор? Озгинагина умрни бахтли яшаб ўтмаганингдан кейин бу дунёга келишнинг бирор маъноси қолармиди? Агар дунёга яна бир бор келганингда эди, “Майли, бу ҳаётимда қийналсам, янаги келишимда яхшироқ яшарман?” деб ўзингга тасалли берган бўлардинг! Аммо устозларимиз айтганидай, ҳаёт инсонга бир марта бериларкан! Уни қандай яшаб ўтиш эса ҳар кимнинг ўзига боғлиқ бўларкан! Агар ҳамма иш ўша устозларимиз айтганидай бўлса, бунақа яшашнинг кимга кераги бор? Бу хорлик, машаққат, азоб ва кулфатларни кўриш учунгина дунёга келганмизми?

Хулласи, шунақа гаплар! Бошим қотиб қолган. Дардимни кимга айтишни, кимдан маслаҳат сўрашни билолмай, ҳайрону сарсон юрган кезларимда бир оғайним Сизнинг дарагингизни айтиб қолди. Эски шаҳарда Ҳикматуллоҳ ота деган бир яхши одам бор, ўшагина сенинг дардингга малҳам топади, ўшагина сенга йўл кўрсата олади, деб қолди. Аввалига олдингизга бориб, Сиз билан суҳбатлашгим ҳам келди. Кейин эса бу фикримдан қайтдим. Чунки бегона киши билан юзма-юз туриб, дардларимни тўкиб солишга ўзимда журъат ва қатъият топа олмадим. Ўйлай-ўйлай, ниҳоят бир мактуб ёзишга қарор қилдим. Ҳозиргача ҳеч кимга хат ёзмаган эдим, ҳатто армиядан уйдагиларга хатимни ошналаримга айтиб туриб ёздирар эдим. Одам танг аҳволга тушиб қолганида жуда ақлли бўлиб кетаркан. Хатимни бир неча марта қайта ёзганимга қарамай, жўнатиш олдидан ўқиб кўрсам, худди ёзувчиларники каби бинойидай ёзибман.

Мен бир оғиз илиқ сўзингизга, оталарча маслаҳатингизга жуда-жуда муҳтожман, Ҳикматуллоҳ ота. Бир ночор ҳамшаҳрингиздан ёрдамингизни аямай-сиз, деган умиддаман. Батафсил жавобингизни кутиб, нотаниш жиянингиз Умиджон”.

ҚУДДУС АМАКИНИНГ САБОҚЛАРИ

О'Н БЕШИНЧИ САБОҚ ХУШ ХУЛҚҚА НЕ YETSIN

Assalomu alaykum, jajji nabiralarim, qandu asallarim!

Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom qanday odam edilar? Judayam yaxshi xulqli, uyatchan, kamtar, shirinso'z, odobli, yoqimtoy, yumshoq ko'ngil, mehribon kishi bo'lganlar. Biz ham u kishining yo'llaridan yurmoqchi bo'lsak, xulqimiz ana shunday hamma havas qiladigan bo'lishi kerak.

«Xulq» o'zi nima? Xulq kishining fe'l-atvori, yurish-turishi, so'zlashi, muomalasi, madaniyatini o'z ichiga olgan xislatlaridir. Payg'ambarimiz «Jannatga tushishga sabab bo'ladigan narsa nim

a?» deb so'raganlar va o'zlari «Allohdan qo'rqish va yaxshi xulqli bo'lish», deb javob berganlar.

Yaxshi xulqli bo'lish qiyinmi? Yo'q, faqat siz bunga astoydil haiakat qilsangiz bo'ldi! Buning uchun nimalar qilish kerak? Eng avvalo ota-onangizni, ustozlaringizni, o'zingizdan kattalarni hurmat qiling. Kichiklarni avaylang. Hammaga yaxshi gapiring. Kattayu kichikka salom bering. Alloh taolo va Payg'ambar alayhissalom buyurgan ibodatlarni qoldirmay bajaring. Har ishda kamtar bo'ling, chunki Alloh kibrli, kerilgan odamlarni juda yomon ko'radi. Nima ayb gunoh qilsangiz, darrov kechirim so'rashga odatlaning!

Ko'cha-ko'ya. ko'pchilik ichida, oilada o'zingizni odobli, yaxshi muomalali, shirin so'zli tuting. Kattalar yuvvosh, muloyim, ko'p gapirmaydigan, tabassumli bolalarni yaxshi ko'rishadi.

Ayniqsa, salomlashish odoblarini yaxshi bilib oling. Birov bilan ko'rishganda, biror joyga kirganda «Assalomu alaykum» deb salom berasiz. Buning ma'nosi «Sizga tinchlik-xotirjamlik tilayman» degani. Agar boshqa odam salom bersa, albatta, «Vaalaykum assalom» deb to'liq javob qaytaring, alik olish juda zarur ish. Payg'ambarimiz hammadan oldin, hatto sizdek yosh bolalarga ham salom berganlar. Mashina, velosiped, otdagi odam piyodaga, piyoda kishi o'tirgan kishiga, ozchilik ko'pchilikka, kichiklar kattalarga salom beradi. Ammo namoz o'qiyotgan, Qur'on tilovat qilayotgan kishiga, masjidida gapirayotgan imomga salom berilmaydi.

Kiyinish, ovqatlanish, ko'chada yurish, uxlash odoblarini bilish ham yaxshi xulqqa kiradi. Kiyimni odamning uyat joylarini, badanini bekitib turish uchun kiyiladi. Kir kiyimlarni, albatta, yuvdirib kiyish kerak, yirtiqclarini tiktirib oling. O'g'il bolalar ipakli kiyimlar, qizil, sariq rangli yoki qizlarnikiga o'xshash kiyimlarni, odam, hayvon surati solingan kiyimlarni kiyimasliklari kerak. Qizchalarimiz ulg'ayganda badanlari ko'rinadigan, kalta, yoqasi katta ko'ylaklar kiyimasliklari lozim.

Ovqatlanishning ham o'ziga yarasha odoblari bor. Musulmon bolalar ovqatlanishdan oldin va keyin qo'llarini yuvadilar. Dasturxonga kelib, «Bismillah»ni aytib tanovulga kirishadilar. Ovqatni o'ng qo'lda, o'z oldilaridan yeydilar. Ovqatni puflamay, xo'rillatmay, ustida nafas olmay yeyish lozim. Issiq ovqat sovigunicha sabr qiling. Chunki issiq taomda baraka bo'lmaydi. Ovqatlanib bo'lgach, «Alhamdulillah» deb Allohga hamd ayting. Chunki shundoq shirin ovqatlarni bizga Alloh taolo bergan-da!

Islomiy odobga ko'ra ovqatni tez-tez yeyilmaydi. Ketma-ket og'izga luqma tashlanmaydi. Katta-katta qilib chaynamay yutilmaydi. Ovqatlanayotgan kishiga qaralmaydi. Taom va nonlar isrof qilinmaydi. Ovqatlanib bo'lgach, qo'lni va yog'li idishlarni yalab, so'ng qo'l artiladi. To'kilgan uvoqlar terib yeyiladi. Keyin Allohga shukr aytib, dasturxonga duo o'qib turiladi.

Suv, choy ichishning tartiblari mana bunday:

Payg'ambarimiz suvni uch bora nafas olib, bo'lib-bo'lib, o'tirgan holda ichishni tavsiya qilganlar. Faqat zam-zam suvi tik turgan holda ichiladi. Suv ham «Bismilloh»ni aytib ichiladi, ichib bo'lingach, «Alhamdulillah» deyiladi.

Ko'cha-ko'ya yurishning ham ma'lum tartiblari bor. Ko'chada shoshilib yurilmaydi. Ikki kishi, xususan ikki ayol o'rtasidan kesib o'tilmaydi. Ko'chada uyoq-buyoqqa anqayib yurish, tuflash, pista chaqib, taom yoki muzqaymoq yeb yurish islomiy ta'limga to'g'ri kelmaydi. Yo'lda odamlarga xalal beradigan tosh, shox-shabba, sim, tikan, po'choq kabi narsalar yotgan bo'lsa, bir chetga olib tashlanadi. Tanishmi-notanishmi ko'ringan kishilarga salom beriladi. Ko'cha-ko'ylarda behuda o'tirish yoki bekor angrayib turish, shovqin solish odobimizga to'g'ri kelmaydi.

Bolajonlarim, endi uxlashning qoidalarini o'rgatib qo'yay. Uyquga yotish oldidan tahorat olib, tishlarni misvok (tish cho'tkasi) bilan yaxshilab tozalang. O'ringa yotganda qibla tarafga yoki muqaddas kitoblar turgan tarafga oyoq uzatilmaydi. Yuztuban, chalqancha yotmang, kechasi yomon tushlar ko'rib chiqasiz. Eng yaxshisi, o'ng tomonga yonboshlab, qo'l kaftini yuz ostiga qo'yib uxlashdir. Janobi Payg'ambarimiz «Qo'llarida ovqat yog'i bilan yotib uxlagan odamga biror kasallik yopishsa, o'zidan ko'rsin!» deganlar.

Uyqu oldidan ikki «Qul a'uzu» surasini o'qib, kalimangizni aytib yotsangiz, juda yaxshi bo'ladi. Ko'p uxlamang, sizning yoshingizda, uzog'i bilan to'qqiz soat uxlanga kifoya, ko'p uxlash odamni lanj, kasal qiladi. Aslo quyosh chiqquncha uxlamang, chunki bu dinimizda qoralangan.

Mana asal-qandlarim, yaxshi bola bo'lishning, xush xulqli bo'lishning qoidalarini bilib oldingiz. Endi nima qilishimiz kerak? Ha, barokalloh, ularni eslab qolib, doimo amal qilib yurishimiz zarur. Ana shunday qilsak, Alloh taologa, Payg'ambarimiz alayhissalomga yoqadigan bolalar bo'lamiz. Agar Alloh va Payg'ambarga yoqsak, albatta, jannatga kiramiz. Jannatga kirsak, hech qiynalmaymiz, doimo mazza qilamiz. Shundaymi, shirintoylarim?!

АСЛ ҚИТЪА ОСИЁДУР

(1910 йилдаги Осиё қитъасига бир назар)

Бундан юз йилларча аввал яшаб ижод этган жуғрофия олимлари ўша даврдаги Осиё қитъаси ҳақида қуйидагича маълумот берганлар:

“Ер куррасидаги асл қитъа Осиё қитъасидир. Чунки одамлар энг аввал Осиёда вужудга келган. Шунингдек, ҳамма пайғамбарлар Осиёда яшаб ўтдилар, Ислом дини ҳам Осиёдан ёйилди. Қуръони каримда зикр этилган жойларнинг ҳаммаси Осиё қитъасидадир. Ҳунар ва санъат, илму маориф ҳам Осиёда пайдо бўлди. Ҳозирдаги Оврупо маданияти, уларнинг илму фанлари ҳаммаси биринчи марта Осиёдаги араблар ва бошқа мусулмонлар тарафидан бунёд этилган эди. Наботот, ҳайвонот оламлари ва қазилма бойликларининг энг фойдалиги ва энг қимматлилари ҳам Осиё қитъасидадир. Осиё қитъаси Оврупо, Африқо қитъаларини қўшганда ҳам ҳудудий жиҳатдан ҳар иккисига нисбатан катта бўлиб, аҳолиси саккиз юз миллионга яқиндир. Осиё аҳолиси будда, браҳма, ислом, христиан ва яҳудий динларига эътиқод қилади.

Осиё қитъаси шимол тарафдан Шимолий муз океани, жанубдан Ҳинд океани, ғарбдан Оқ денгиз ва Урал тоғлари, шарқдан эса Тинч океани билан чегараланган.

Осиё қитъасида ҳаммаси бўлиб ўнта мамлакат мавжуд. Булар: 1. Осиёи русий. 2. Осиёи Усманий. 3. Эрон. 4. Балужистон. 5. Афғонистон. 6. Ҳиндистон. 7. Хитой. 8. Ҳинди-Хитой. 9. Ёпуниё. 10. Қурия давлатларидир.

Осиёи русий, яъни Русиянинг Осиё қитъасидаги мамлакатлари Сибирия, Туркистон, Қафқозия номлари билан юритилади. Сибириянинг аҳолиси олти миллионга яқин

бўлиб, ирқлари ва диний эътиқодлари турличадир. Жумладан, қалмоқ, манжур, мўғул, тунғус, татар, қирғиз ва бошқалар Сибирия аҳлидандир.

Иркутск, Ёқутск, Тумск, Умск, Семипулотинск, Тубулск, Красноярск шаҳарлари Сибириянинг машҳур шаҳарларидандир. Сибирия дунёнинг ниҳоятда совуқ қисмидир.

Туркистонда Хива ва Бухоро хонликлари бор (ҳозир Ўрта Осиё деб ҳам аталмоқда), бу ўлкада иккита хонлик мавжуд бўлиб, ҳар иккови ҳам Русиянинг ҳимояси остидадир. Булардан бири Хива хонлиги бўлиб, беш юз мингга яқин аҳолиси бор. Пойтахти Хоразм номи билан зикр этиб келинган. Иккинчиси Бухоро хонлиги бўлиб, ҳукумат пойтахти Бухоро шаҳридир. Бухоро хонлигининг икки миллионга яқин аҳолиси бўлиб, буларнинг ҳаммаси Ислом динидадир. Бухоро шаҳри қадим замонда илм манбаи бўлган эди ва аҳамияти улкан эди.

Туркистоннинг бундан бошқа шаҳар ва вилоятлари ҳаммаси тамоман Русия ҳукумати қўл остига ўтган бўлиб, Тошкент шаҳрида турувчи бир волий (губирнотур) томонидан бошқариб борилмоқдадир. Умум Туркистонда етти миллионга яқин аҳоли бўлиб, ҳаммалари Ислом динидадирлар. Фақатгина катта-катта шаҳарлардагина шу йилларда келиб жойлашиб қолган руслар ва бошқа миллатлар бирозгина бор.

Қафқозия. Бу минтақада ҳам етти миллионга яқин аҳоли бўлиб, буларнинг кўпчилиги черкаслардир. Боку, Қорс, Елизаветупул, Шамохи, Ширвон Қафқозиянинг машҳур шаҳарларидандир.

Осиёи Усмоний, яъни Усмонийлар давлатининг Осиёдаги мамлакатлари. Булар Арабистон, Сурия, Онадўли (Анатолия) номлари билан аталувчи мамлакатлардир.

1. Арабистон ёки Жазиратул-араб: Осиё қитъасининг ғарби жанубийсида жойлашган улкан ярим орол бўлиб, бунда яшаётган аҳолининг ҳаммаси аҳли исломдирлар. Аҳолисининг аксари араблардир. Жазиратул-арабнинг ярми Туркия қўл остида бўлиб, уларнинг ўрталарида кичкина-кичкина Нажд мамлакати, Масқат имомлиги, Адан мамлакати сингари давлатчалар бор. Арабистонда Усмонийлар давлатининг марказий идораси Макка шаҳрида жойлашган. Мадина, Жидда, Янбуъ кабилар Арабистоннинг машҳур шаҳарларидандир.

2. Сурия: Аҳолисининг аксари мусулмон

бўлса ҳам, араб христианлари билан бирга бир қанча халқлар ҳам яшайди. Шом, Қудус, Ёфа, Байрут ва бошқалар Суриянинг машҳур шаҳарларидандир.

3. Онадўли: Аҳолиси ўн беш миллионга яқин бўлиб, кўпчилиги мусулмонлар, яъни турклардир, сўзлашув тиллари туркчадир.

Онадўлида турклардан бошқа (христиан) мазҳабида бўлган армени, рум сингари миллатлар ҳам кўп. Онадўлининг машҳур шаҳарлари: Бурса, Измир, Трапезун, Арзирум, Басра ва Бағдод шаҳарларидир.

*«Мужмали жуғрофия» китобидан
Аҳмад Убайдуллоҳ таржимаси.*